

Türk Dünyası Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet: “Kadın”, “Erkek” Social Gender in the Proverbs of the Turkish World: “Woman”, “Man”

Fatma TEKİN

Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, ftekin3538@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2471-6711

Özet

Toplumsal cinsiyet rolleri, tanımı ve sınırları toplum tarafından belirlenen ve bireylerden uyması beklenen tutum ve davranış kalıplarıdır. Sözlü gelenek, erkek-kadın arasındaki ilişkileri ve rolleri belirleyen sembolik sistemin bir parçasıdır, bu nedenle de toplumsal cinsiyet kavramlarını yansıtmaktadır. Birey toplumun kendisinden beklediği rolleri mit, destan, efsane, masal, fıkra, atasözleri gibi geleneksel sözlü anlatılar aracılığıyla öğrenmektedir. Bu bağlamda, Türk kültürünün bellek kodlayıcıları olarak kültürel örüntüleri ve davranış kalıplarını yansıtmada birer referans niteliğinde olan atasözleri incelenmiştir. Gayeli örneklem yöntemiyle seçilen Türk Dünyası'na ait 250 adet atasözü üzerinde tematik inceleme yapılmıştır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak; incelenen atasözleri tartışmacı ve eleştirel bir dille yorumlanmaya çalışılmış, atasözlerinin toplumsallaşmadaki işlevleri belirlenmiş ve son zamanlarda yapılan feminizm çalışmalarına rağmen, bu konuda kültürel yaşamda neden istenen düzeyde bir değişim olmadığı ile ilgili tespitlere ve neler yapılabileceği ile ilgili önerilere yer verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, toplumsal cinsiyetin kültür dairesinde belirlendiği ve kabul, tutum ve beklenti merkezinde öğrenilen bir dizi kalıp davranışlardan oluştuğu ve bu kalıp davranışların sosyo-kültürel yolla öğrenildiği anlaşılmıştır. Atasözlerinin bu bağlamda cinsiyete özgü kimlik edinim inşasında kültürel örüntüleri oluşturucu ve aktarıcı özellik taşıyarak empoze edici bir işlevde olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, sözlü gelenek, atasözleri, toplumsal cinsiyet, kadın

Abstract

Social gender roles are patterns of attitudes and behaviors whose definition and boundaries are determined by society and are expected to be adhered by individuals. Oral tradition is a part of the symbolic system that determines relationships and roles between men and women, hence reflecting concepts of social gender roles. Individuals learn the roles expected of them by society through traditional oral narratives such as myths, epics, legends, fables, jokes, and proverbs. In this context, proverbs, which serve as memory encoders of Turkish culture, have been examined as reference points in reflecting cultural patterns and behavioral patterns. A thematic examination has been conducted on 250 proverbs from the Turkic World, selected through purposive sampling. In this study, unlike other studies, an attempt has been made to interpret the examined proverbs with a critical and analytical approach, the functions of proverbs in socialization have been determined, and findings have been presented regarding why there has not been the desired level of change in cultural life on this issue despite recent feminist activities, and suggestions have been made for what could be done. As a result of the study, it has been concluded that social gender is established within the cultural sphere and consists of a set of learned patterned

behaviors centered around acceptance, attitude, and expectation and that these patterned behaviors are acquired through socio-cultural means. In this regard, proverbs have been found to play an imposing role as they form and transmit cultural patterns that contribute to the construction and acquisition of gender-specific identities.

Keywords: Turkish culture, oral tradition, proverbs, social gender, woman

Batı'da feminizm hareketleriyle birlikte yaygınlaşan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklar üzerinden şekillenen sosyal, kültürel ve psikolojik yapıları olarak tanımlanmaktadır (McElhinny, 2017, s. 254). Toplumsal cinsiyet rolleri ile de toplumun kadın ve erkeklere geleneksel olarak yüklediği roller ifade edilmektedir. Cinsiyete özgü bu rollerden maksat, bir kültürde erkek ve kadınların cinsiyetlerine uygun sayılan tutum ve davranış beklentileridir. Kültürden kültüre değişiklik gösteren bu rollerin kapsamı, yine kültür tarafından belirlenmekte ve öğrenilen kalıp davranışlar olarak bireye aktarılmaktadır. Çünkü bireyin, toplum içerisinde yer edinmesi, uyum sağlaması ve birey-birey, birey-toplum bünyesinde sağlıklı ilişkiler kurmasının bir yönünü, toplumun kadına ve erkeğe geleneksel olarak yüklediği rolleri bilip ona uygun bir şekilde davranmasından geçmektedir. Bu bağlamda Türk kültürünün gelenekleri ile geleneksel toplumsal cinsiyet alanı arasında güçlü bir ilişki oluşmaktadır. Çünkü folklorla özgü bir feminizmin amacı, kadınların sözlü gelenekteki rollerinin yanında hangi gelenekleri uyguladıklarını da göstermeye çalışmaktır. Toplumsal cinsiyete özgü iletiler, sözlü kültür gelenekleri kapsamında üretilmektedir. Bunun başında ise sözlü edebiyat yer almakta, birey toplumun kendisinden beklediği rolleri mit, destan, efsane, masal, atasözleri, fıkra gibi geleneksel sözlü anlatılar aracılığıyla öğrenmektedir (bkz. Delaney, 2004, s. 97; Bascom, 2005, s. 125-151; McElhinny, 2017, s. 254-255; Özdemir, 2017, s. 47; Delaney, 2022, s. 31; Nenola, 2017, s. 88; Kurt, 2012, s. 13-14, Ersöz, 2010, s. 170).

Sanayi Devrimi sonrası 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren feminizm hareketleri hız kazanmıştır. Bu süreçte kadının rol ve statüsü etrafında süren tartışmalar yeni bir entelektüel alanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. "Feminist söylemle yapılan çalışmalarda özellikle kadının erkek egemenliği karşısındaki tutumu sorgulanmıştır. Ancak toplumsal cinsiyetin diğer yüzü erkekliktir. Kavram, bireyin doğuştan getirdiği biyolojik cinsiyet özelliklerinin dışında, içinde doğup yetiştiği toplumsal ve kültürel yapılarca inşa edilmiş bir kimliği karşılamaktadır." (Avcı, 2020, s. 132). "Toplumsal cinsiyet rolleri ve erkekliğe yüklenen anlamlar döneme, coğrafyaya ve kültüre bağlı olarak değişir-dönüşür ve yeniden kurgulandığında, farklı toplumlarda ve çağlarda birbirinden farklı toplumsal cinsiyet rolleri ve erkeklik biçimleri var olur." (Duman, 2022, s. 461).

Kültürlerde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konuları, sözlü edebiyat geleneği içerisinde mitler, masallar, hikâyeler, ninniler gibi birçok türde dile gelmiştir (Schipper, 2018, s. 11). Bu anlamda "düşüncenin sembolik form"ları niteliğinde

olan mitler (Cassier, 2005, s. 22), toplumsal cinsiyete dair veriler elde edebileceğimiz en eski kaynakların başında yer alır. Söz gelimi; Tatar Türklerine ait “Kükneñ Küterélüve (Göğün Yükselmesi)” adlı bir eskatoloji mitinde, göğün yukarıya çekilmesinin nedeni anlatılırken, çocuğun altını temizleyen bir kadın figürüne rastlarız. Mitler, belki doğrudan kadına ve erkeğe verilen işler konusunda bir ayrıma gitmez. Ancak en azından neyin kadın işi olduğu noktasında bu mitte olduğu gibi bir fikir yaratır: “Eski zamanlarda gökyüzü yere çok yakındır. Hatta öyle yakındır ki bir kadın, çocuğunun kirlenen bezini temizledikten sonra göğün bir yerine sıkıştırır. Bu durumdan hiç hoşlanmayan gökyüzü, sinirlenerek yeryüzünden ayrılıp yukarıya doğru çıkmaya başlar. Göğün yukarıya doğru çıktığını gören insanlar, gitmemesi için ona yalvarmaya başlarlar. Ancak gök, onları dinlemez ve yükselmeye devam eder. Göğün bu şekilde gidişine kedi, köpekler de çok üzülür ve gitmemesi için yalvarır. Onların yalvarmasına üzülen gökyüzü, en sonunda bir yerde durur ancak hiçbir zaman yeryüzüne eski yakınlığında olmaz.”¹ (Tekin, 2019, s. 315).

Bilindiği üzere, Türk mitolojisinde ekolojik dengeyi koruma görevi, kadın varlıkların ve onların esas koruyucusu olan kutsal dişi –Mitolojik Ana (Yer-Su hamisi)’ya aittir. Toprak, dağ, orman, deniz, ırmak, göl adlarının, o yerlerin ruhların adı olması da bundan kaynaklıdır. “Ölümsüzlüğün, mükemmelliğin, kutsal dişiliğin ifadesi olan Mitolojik Ana”, zamanla yerini güçlü Yer-Ana’ya bırakır. Bu süreçte Mitolojik Ana’nın değişmeyen işlevi ise “doğuran ve yutan”, yani “hayatın ve ölümün” sembolü olmasıdır. Hayat simgesi olan Umay’ı, ölüm simgesi olan Erlik’i ortaya çıkaran Mitolojik Ana’dır. Hatta zamanla “Yer Ana”, “Yer-Sub”, “Ötüken”, “Umay” kültü şeklinde ortaya çıkar ve “mitolojik olgudan cisimleşmeye kadar uzun bir yol kat eder.” Mitolojik Ana’dan ayrılan her ruh kendi bölgesinde hüküm sürer ve orasını korur. Bunun yanında kadın hami ruhları, insan soyunun devam etmesini de sağlar. Özellikle kadın ilahlar; aile, nikâh, çocuk, kadın hamiliklerinin koruyuculuğunu devam ettirmiş, bunun dışında kalan diğer işler ise erkek olarak tasarlanan koruyuculara verilmiştir (Bayat, 2007, s. 12-13, 20).

Cinsiyetin, kozmoloji ve/veya din ile ilişkisini etraflıca ele Delaney (2022), “erkek ve kadın tanımlarının yaratılışla ilgili olabileceğini ancak yaratılışın yalnızca cinsellik ve biyoloji olmadığı”ni öne sürmektedir. Buna göre, “biyolojik yeniden üretim, cinsellik ve biyoloji ile; din ise kutsal, olağanüstü şeylerle ve

¹ İneyet ve Öger (2009, s. 1185), -bu mitte geçen- yer ile göğün başlangıçta bir iken, sonradan ayrılmasının kozmolojik sistemde yaptığı değişim hakkında şu bilgiyi aktarır: “Gök ile yerin ayrılmasıyla, aslında tek olan Ulu Ana veya Mitolojik Ana Gök Tanrı ve Yer-Su Tanrısı olarak ikiye ayrılmış olmalıdır. O zaman Gök Tanrı ve Yer-Su Tanrısının Ulu Ana/Mitolojik Ana (Ana Yayağı) gibi hem yaratıcı hem yok edici, hem hayat verici hem öldürücü, hem verici hem alıcı özelliklerini ortak kökene dayandırabiliriz.”

ruhsal olanla” ilgilidir. Cinsiyete yüklenen değerler ise “yaratılışa ilişkin halk inançları kaynaklıdır ve bu inançlara göre yaratılışın bir bölümü doğal, bir bölümü ruhsaldır. Bu ayrımın var sayımları, kendi kültürümüzdeki cinsiyet ve iktidar konusundaki düşüncelerimizi şekillendirir.” (s. 18).

İnsanın kökenine ilişkin mitler “evrensel”dir. Ancak bu mitler her kültürde bulunmaz, hepsi yaratılış hikâyesi anlatmaz. Soru “evrensel”, ancak yanıt “dini”dir. “Kökenler; fiziksel, toplumsal ve kâinata dairdir, bunların sunuluş biçimi, kişinin ya da halkın kimliğini temelden etkiler.” (Delaney, 2022, s. 19). Nitekim dünya kültürlerinde, kadın ile erkeğin Tanrı tarafından aynı topraktan yaratıldığına dair yaygın inanış (Schipper, 2019, s. 11), cinsiyetlerin yaratılışı noktasında bir eşitlik göstergesidir. Bunun yansımasını, *Er ile avradın toprağı bir yerden kalkar* (BAAD, 2016, s. 111) atasözünde de görmek mümkündür. Ancak, Adem’in ilk karısının aslında Havva değil de Lilith olduğunu söyleyen bir yaratılış mitinde, Lilith’in cinsel ilişki esnasında üstte olmak istemesi ve bunu kabul etmeyen Âdem’in bu sebeple karısından boşanması anlatılır. Dolayısıyla Âdem ile Lilith’in eşit yaratılmış olmalarının kötü bir şekilde sonuçlanması, cinsellikte kadının erkeğin üstünde olmasına bağlanmakta ve bu durumun da olumsuz bir iktidar göstergesi gibi algılandığını göstermektedir (Schipper, 2019, s. 11). Bu da toplumsal cinsiyet kavramı altında, cinsellikte de kadına konum tayin ettiğine dair bir göstergedir.

Kadın ve erkeğin en başta döllemede kendini gösteren cinsiyete dair belirgin rolleri, “tohum ve tarla” sembolüyle ifade edilmektedir. Erkek, temel madde olan tohumu eken ve kadın da tıpkı bir tarla gibi ekilendir. Bu durum, yaratıcının erkeğe hitaben Kuran’daki “Kadınlarınız sizin için ekilecek birer tarladır.” söylemiyle de delillendirilir. Döllemede kadınlar tohumu, besleyici tarla olan bedenleri ile dönüştürürler. Erkek temel girdiyi sağlarken, kadın dönüşüm sürecinde çalışır. Kadın ve erkek doğasını özetleyen tohum ve toprak sembolü; “özetleyici, geliştirici, temel simgeler” olarak “kültürel değerlerin yoğunlaşmış özeti” gibidir. “Tohum-toprak kuramı”; kadınlarla erkekler arasındaki ilişkinin sadece fizyolojik yeniden üretimden ibaret olmadığını, evreni de sembollediğini söyler. Buna göre, yaratıcının her yerde hazır bulunan, evreni harekete geçiren gücü, Tanrı arasında kurulan “yapısal ve simgesel” benzerlik nedeniyle erkeklere verilir. Bu güç sadece erkeği değil, baba olarak erkeği de yüceltir. Asıl ataerkillik budur: Erkek hayat ateşinin taşıyıcısıdır ve bu, onu taşıyacak olan oğullarla da ebedidir. Bu nedenle “erkek evladın önemi yaratılış ideolojisinden ayrı düşünülemez”. Dolayısıyla “cinsiyetin kozmolojik boyutunda; erkekler kendilerine atfedilen yaratıcılık ve hayat verme gücü ile simgesel olarak Tanrı’ya yaklaşırken, kadınlar besleyici özelliği ile; Tanrı tarafından yaratılanla, yani dünya ile eşleşir.” Yani, “anne” ve “baba” kavramları, yaratılışa ilişkin inançlar içermektedir: “Soyun sürdürülmesi ile ilgili halk kuramı hem yaratıcı, ilahi (simgesel olarak erkek) boyutu düzenlerken hem de besleyici, maddi boyuta

(simgesel olarak kadın) işaret eder.” Nitekim sosyal yaşamda da durum aynen bu şekildedir: Toprağın hazırlanması, tohum ile gübrenin atımı, buğdayın hasatı ve harmanı erkeğin işidir. Erkek süreci başlatır ve sonuçlandırır. Kadın da bunları toplumsal ürünlere –yiyecek ve çocuğa dönüştürür (Delenay, 2022, s. 24-33, 49-55, 279-287).

Anlaşıldığı üzere; “toprak, insanların ihtiyaçlarını sunan dişil bir maddedir. Dolayısıyla toprak kadın bedeni için, kadın bedeni de toprak için metaforudur.” (Berktaş, 2012, s. 58) Toprağın bereketi kadın doğurganlığıyla uyumludur; dolayısıyla mahsulün bolluğundan kadınlar sorumlu olur; çünkü yaratımın sırrını onlar bilmektedir. Dahası, yaşamın kökenini, besini ve öğünü yönetmektedir (Eliade, 2003, s. 58). Ancak kadının, mitolojiden Ana Tanrıça ile gelen kuşatıcı olumlu anlamı, süreç içerisinde kaybolmuş, her şeyin yaratıcısı olan toprak yani kadın bedeni cisimleşerek erkeğin tohumunu taşıyan bir araca dönüşmüş ve yaratıcılığı sınırlanmıştır. Soyun yeniden üretilmesinde kadının katkısı, sadece taşıyıcılığa inmiştir. “Kadın artık, yaşamın kaynağı, cömert ve bereketli toprak değil, erkeğin yarattığı canı içinde tutup büyüten taşıyıcıdır.” Üremede, maddeye insan biçimini/formunu veren erkektir, kadın topraktan yapılan çömlek misali, ürüne katkıda bulunmadan sadece taşır. Aristoteles, bu durumu “erkeği dölleyen erkektir.” diyerek şöyle açıklar: Kız çocuk “sakat bir erkektir”, “erkeklik ilkesinin zaafı” veya “kadınlık ilkesinin ağır basması”dır. Yine, Aristoteles’in ifadesiyle “kadınlar, yaşam için gerekli olan maddeyi sağlar ama formu ve ruhu, yani insanın tanrısal olanla bağlantılı kısmını sağlayan erkektir ve bu, ilginç bir biçimde, kadına atfedilen aşağı statünün hem nedeni hem sonucudur.” (Aristoteles’ten aktaran Berktaş, 2012, s. 58-61)

Başlangıçta toprak ve kadın ilişkisi, her ikisinin de besleyen ve hayat veren olması, kadının rollerini -ikincil roller olarak görülmesine rağmen- değerli ve önemli kılmıştır. Ancak toprağın kadınla sembolleşen anlamının zamanla değişmesi gibi, erkeğin toprakla ve kadınlarla olan ilişkisi de değişip dönüşmüştür. Toprak artık, yaşam kaynağı değil “denetlenecek ve sömürülecek bir kaynak”tır. Denge ve uyumun bozulmasıyla kadının simge değeri biraz daha aşağı seviyeye inmiş; erkekler, evin ihtiyaçları için gerekli olan şeyleri dışarıdan satın alırken, kadınlar evde olup konumları üreticilikten tüketiciliğe geçmiştir. Sanayileşme süreciyle birlikte bu durum daha da artmış; “geçimlik üretimden pazar üretimine geçilen bu yol ayrımında, kadınların yeniden üretimi ev içi, erkeklerin üretimi kamusal alan” olmuştur. Böylece kadınların “içeri”, erkeklerin “dışarı” ile tanımlamaları, “üremeyi” ve “üretimi” de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Delenay, 2022, s. 309). Burada, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dair kültürel anlayışın; tohum ve toprak sembolünde inanış, mitoloji ve sosyal yaşam ekseninde (gerçek ve sembolik anlam örgüsüyle) nasıl oluştuğu ve zamanla nasıl bir değişime uğradığı görülmektedir. Bu durum, mitolojik çağdan bugünün sosyal

yaşamına uzanan süreçte, toplumun cinsiyete özgü belirlediği davranış kodlarının ne kadar köklü olduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir.

Türk toplumunda son zamanlarda özellikle kentleşme, endüstriyelleşme ve göç gibi süreçlerle birlikte, cinsiyet ayrılığını ortadan kaldırmayı amaçlayan reformlar neticesinde, ciddi oranda cinsiyet rollerinde de önemli bir değişim meydana gelmiştir. Bu değişimler, “köklü bir davranış kodu ve değer yargılarından başlayarak geleneğe yakın ve uyum gösteren davranış biçimi” olarak kendini göstermektedir (Asiltürk, 2004, s. 436). Bu toplumsallık aynı zamanda halk bilgisi ürünlerine yansiyarak kültürel rollerle ilgili mesajların yansımaları sağlamıştır. Çalışmada bu yaklaşımla, Türk kültürünün bellek kodlayıcıları olarak halk biliminin kapsamı içerisinde yer alan Türk Dünyası atasözleri ele alınmıştır.

Türk Dünyası ortak atasözleri, “Türkçenin değişik lehçe ve şivelerinde dil ve kültür birliği” göstergeleri olarak önem taşımaktadır (Durbilmez, 2018, s. 152). Bu düşünceden hareketle, çalışmada Türk Dünyası atasözlerinde toplumsal cinsiyet kavramı kapsamındaki ilgili atasözleri incelenmiştir. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmalarda genelde; kadın algısından, geçmişten bu yana kadının değişen toplumsal rollerinden, kadının ötekileştirilmesinden söz edilmiştir (bkz. Ersöz, 2010; Solmaz, 2019; Akbalık, 2013; Bayrakdar, 2018; Genç, 2018; Aydın, 2018; Berk, 2021; Çer ve Ertuğrul, 2016; Okray, 2015; Özkan ve Gündoğdu, 2011; Batur, 2011; Şen, 2023; Güngör, 2002)

Bu çalışmada ise cinsiyetle ilgili hangi konulara değinilmiş, hangi konulara değinilmemiş; cinsiyete özgü sosyal roller kapsamında, “kadın işi”, “erkek işi” diye yapılan bir sınıflamada hangi roller özellikle kadına biçilmiş; cinsiyete özgü toplumsal kabul ve değer yargıları neler; kültür neden cinsiyet rollerinin ayrı olmasını destekliyor? gibi sorulara atasözleri üzerinden yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çalışmanın materyalini Türkiye, Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Kumuk, Kırımçak, Altay, Tuva, Nogay, Gagavuz, Türkmen, Özbek, Uygur, Karaçay-Malkar, Kıbrıs, Makedonya ve Kosova, Hakas, Yakut ve Çuvaş Türklerinin atasözleriyle ilgili yapılan aktarma ve inceleme çalışmalarından elde edilen 250 adet atasözü oluşturmuştur². Çalışmanın ağırlık noktasını, kadınlara ilgili atasözleri teşkil etmiştir.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet konusunda, Türk toplulukları ile ilgili bir mukayese içermez, Türk boylarının tümüyle aynı bakışta olduğu iddiasını taşımaz. Atasözleri, gayeli örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Tematik inceleme

² Çalışmada Türk boyları için kullanılan kısaltmalar: Alt.: Altay, Az.: Azerbaycan, Çuv.: Çuvaş, Gag.: Gagavuz, Hks.: Hakas, Kar.-Mal.: Karaçay-Malkar, Kır.: Kırgız, Krmç.: Kırımçak, Kum.: Kumuk, Kzk.: Kazak, Nog.: Nogay, Öz.: Özbek, Tuv.: Tuva, Tr.: Türkiye, Trkm.: Türkmen, Uyg.: Uygur, Yak.: Yakut Türkleri.

yapabilmek için atasözlerinde ortak içerik gözetilmiştir. Konunun ele alınışını sınırlandırmak adına, yan ve mecaz anlam kendi geniş yelpazesinde daha fazla arka plan bilgisi gerektireceğinden, atasözlerinin gerçek/dolaysız/düz anlamlı olanları önceliğe alınmıştır. Çalışmanın, benzer çalışmalarla olan mükerrer yanı, içerik analizinin yapılmasıdır. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada; tematik açıdan incelenen atasözleri tartışmacı ve eleştirel bir dille yorumlanmaya çalışılmış, atasözlerinin toplumsallaşmadaki işlevleri belirlenmiş ve son zamanlarda yapılan feminizm çalışmalarına rağmen, bu konuda kültürel yaşamda neden istenen düzeyde bir değişim olmadığı ile ilgili tespitlere ve bu doğrultuda neler yapılabileceği ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

1. Çocukta cinsiyet tercihi -Kız mı?, Erkek mi?-

Trkm. *Çocuklu kadın gül, çocuksuz kadın dul (Çagalı ayal –gül, çagasız ayal –dul)* (Doğan, 2014, s. 187) atasözü uyarınca çocuklu kadın, toplum nazarında kıymetlidir. Ancak bir kadın için çocuk doğurmaktan daha çok önem arz eden bir diğer konu ise çocuğun cinsiyetidir. Atasözlerinde toplumsal cinsiyetin bir yönünü, aile üyelerinin çocuklarının cinsiyetinin kız veya erkek olması noktasında bakış açısını oluşturmaktadır.

Az. *Kızlar bir güneştir, oğlanlarsa; ay parçası (Qızlar bir günəşdir, oğlanlarsa –ay parçası)* (Musaoğlu ve Gümü, 1995, s. 260)

Alt. *Kız çocuk anasına yardımcı/Erkek çocuk babasına yardımcıdır (Kıs bala enezine boluş/ Uul bala adazına boluş)* (Dilek, 2007, s. 250)

Trkm. *Oğlu akıllı, kızı güzel yiğide devlet değil midir?/Oğlu akılsız, kızı çirkin yiğide mihnet değil midir? (Oglı akıllı, gızlı görkli yiğide dövlet dälmidir/Oglı akılsız, gızı görksüz yiğide mähnet dälmidir?)* (Doğan, 2014, s. 340)

Trkm. *Oğul evin sahibi, kız (evin) üstünün gölgesi (Ogul öyüñ eyesi, gız üstüñ sayası)* (Doğan, 2014, s. 342) gibi birkaç atasözü, kız ve erkek çocuk arasında cinsiyet ayrımı yapmaksızın evladın, var oluş hasebiyle lütuf olmasına vurgu yaparken, atasözlerinin ekseriyeti cinsiyet arasında bir ayrıma gitmektedir. Kız veya erkek, yetiştirilen her çocuğun kendine özgü güzellikleri, sorumlulukları ve zorlukları bulunmaktadır. Bu durum da ister istemez bireyi ve aileyi bir cinsiyet tercihinin yaklaşmaktadır. Bu noktada atasözlerine bakıldığında, kız ve/veya erkek çocuk sahibi olmanın iki farklı açıdan (olumlandığı ve olumlanmadığı) değerlendirildiği görülmektedir. Bu atasözlerinin bir kısmı şu şekildedir:

1.1.Kız çocuk sahibi olmanın olumlandığı atasözleri:

Tr. *Dünyanın tadı göz, açın tadı tuz, evin tadı kız* (BAAD³, 2016, s. 98)

Tr. *Kız bir sevgi ile doğar, bin sevgiye çıkar; oğlan bin sevgi ile doğar, bir sevgiye iner* (BAAD, 2016, s. 165)

Tr. *Kız dediğin kaledir, yıkılırsa çürük çaput olur* (BAAD, 2016, s. 165)

³ BAAD: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler

Kar-Mal. *Kör olsa da kız iyidir/Virajlı olsa da yol iyidir (Sokur bolsa da kız aşu/Aylanç bolsa da col aşu)* (Tavkul, 2001, s. 202)

Hks. *Kız, insanın zenginliğidir (Hıs-kızı payı)* (Aktaş, 2020, s. 392)

Kzk. *Atasız evin saltanatı/kızsız evin süsü olmaz (Jılqısız üydiñ säni joq/Qızsız üydiñ sıyqı joq)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 62)

Kzk. *Kız çocuğu babası için yıldız, annesi için güneştir (Qız bala äkesine juldız, şeşesine küñ)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 276)

Kum. *Zayıf olsa da at olsun, öksüz olsa da kız olsun (Arıq busa da, at bolsun, öksüz busa da, qız bolsun)* (Pekacar, 2006, s. 55)

Kum. *Nasibini kozdan bilme, kızdan bil (Nasibiñni qozdan görme, qızdan gör)* (Pekacar, 2006, s. 152)

Kzk. *Kızı olan köyün Hızırı olur (Qızı bar awıldıñ qıdırı bar)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 276)

Trkm. *Kızlı kişi kır aşar (Gızlı kişi gır aşar)* (Doğan, 2014, s. 259)

Trkm. *Kızlı ev sultanlı ev, yüzü gelir, biri görünür (Gızlı öy soltanlı öy, yüzü geler, biri äkider)* (Doğan, 2014, s. 259)

Az. *Kızın kısmeti babanın zenginliğidir (Qızın qismäti –atanın dövläti)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 260)

Trkm. *Kızlı eve rahmet yağar (Gızlı öye kırk at yagar)* (Doğan, 2014, s. 259)

Trkm. *Oğlu olmayanın yeri yok, kızı olmayanın değeri (Oğlı yoguñ ornu yok, gızı yoguñ –gadarı)* (Doğan, 2014, s. 340)

Krmç. *Kız çocuğun varsa altın yorganın vardır (Hünerli ve Aktaş, 2021, s. 231)*

Uyg. *Kız çocuğu, evin süsü (Qız bala –öyñiñ güli)* (Doğan, 2020, s. 495)

Uyg. *Üç kız büyüten cennete gider (Üç qız çoñ qılğan cennetke kirer)* (Doğan, 2020, s. 475)

Uyg. *Yedi kızı olan kişiye cehennem ateşi haram (Yette qızı bar kişige dozax oti haram)* (Doğan, 2020, s. 802)

Uyg. *Kızı olana demir de eğilir (Qızı barga tömürmu égilidu)* (Doğan, 2020, s. 496)

1.2. Erkek çocuk sahibi olmanın olumlandığı atasözleri:

Tr. *Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün* (Oy, 1972, s. 308)

Tr. *Oğlanınki oğul balı kızınki bahçe gülü* (Özön, 1958, s. 256)

Tr. *Oğlanı her karı doğuramaz er karı doğurur* (Özön, 1958, s. 256)

Tr. *Oturan karı oğlan doğurmaz* (BAAD, 2016, s. 188)

Tr. *Oğlan doğuran kızı ele vermezler* (BAAD, 2016, s. 185)

Kzk. *Akıllı erin gönlünde, altın eyerli at yatar/Akıllı kadının gönlünde, altın beşikli oğul yatar (Aqıldı jastı jumsasañ, tiliñdi alıp/janıñdı tındırar, Aqılsız jastı jumsasañ, betiñnen alıp, sağıñdı sıındırar)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 28)

Az. *Oğlum olsun, ona bulunmayan kız olsun (Oğlum olsun, ona tapılmayan kız olsun)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 281)

Az. *Oğul meyvedir, ata bağban (Oğul meyvädür, ata-bagban)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 281)

Uyg. *Oğlum olursa ocak gibi, kızlar gelir kukla gibi (Oğlum bolsa oçaqtek, qızlar kéler qoçaqtek)* (Doğan, 2020, s. 561)

Trkm. *Kızı olanın nazı var, oğlu olanın zenginliği var (Gızı barıñ nazi bar, oğlu barıñ –dövleti)* (Doğan, 2014, s. 258)

Trkm. *Oğlu olan oluncaya kadar yalvarır, kızı olan ölünceye kadar yalvarır (Ogullı alınca yalbarar, gızlı –ölinçä)* (Doğan, 2014, s. 343)

Uyg. *Oğlu olanın kendisi var, kızı olanın, izi var (Oğli barnıñ özi bar, qızı barnıñ izi bar)* (Doğan, 2020, s. 561)

Yak. *Oğlan doğduğu zaman kuzgun sevinir (Uol oğo törüöteğine suor üörer)* (Kirişçioğlu, 2007, s. 88)

1.3.Kız çocuk sahibi olmanın olumlanmadığı atasözleri:

Tr. *Kızı olan tez kocar* (Oy, 1972, s. 299)

Tr. *Bir gemi donanır, bir kız donanmaz* (Oy, 1972, s. 268)

Tr. *Bir evde iki kız olacağına dağda domuz olsun* (BAAD, 2016, s. 64)

Tr. *Kız boğazı kırk boğum olur* (BAAD, 2016, s. 165)

Tr. *Kızım oldu kızılığa hasret kaldım* (BAAD, 2016, s. 166)

Tr. *Kız yükü diz yükü* (Özön, 1958, s. 215)

Tr. *Kızın var, sizin var* (Aksoy, 1988, s. 362)

Kar-Mal. *Kız büyüse eve kıtlık, Oğul büyüse eve sevinç (Kız össe üyge cut/Çaş össe üyge kut)* (Tavkul, 2001, s. 161)

Kzk. *Kızı olan köyün iti yatmaz (Qızdı awıldıñ iyti jatpas)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 276)

Kzk. *Kız dilinmeyen karpuz gibidir (Qız tilinbegen qarbizben teñ)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 276)

Kır. *Dilden zor düşman yok/Kızdan zor dava yok (Tilden kıyın coo çok/Kızdan kıyın doo çok)* (Şavk, 2002, s. 182)

Trkm. *Kızlı evin iti kurtulmaz (Gızlı öyüñ iti dınmaz)* (Doğan, 2014, s. 259)

Az. *El kız aldı, diünür kazandı, ben kız aldım gada kazandım (Xalq qız aldı quda qazandı, män qız aldım qada qazandım)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 170)

Trkm. *Üç kızlının (kızı olanın) halini günde bir (kere) sor (Üç gızlınuñ halını günde bir sora)* (Doğan, 2014, s. 409)

Uyg. *Kızın büyüyünce söz çok olur (Qizin çoñ bolsa gep tola)* (Doğan, 2014, s. 497)

Uyg. *Kızın canı kırk (Kızniñ ceni kırık)* (Öztopçu, 1992, s. 278)

Az. *Ateş kalır, köz olur, kız kalır, söz olur (Od qalar-köz olar, qız qalar-söz olar)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 64)

1.4. Erkek çocuk sahibi olmanın olumlanmadığı atasözleri:

Tr. *Oğlan gider it getirir, kız gider yiğit getirir* (BAAD, 2016, s. 185)

Tr. *Oğlanı doğuran ana sevinmesin de ekmeğini yiyen sevinisin* (BAAD, 2016, s. 185)

Özb. *Güneş kızarıp batarsa hanımın erkek doğurmuş gibi, güneş kızarıp doğsa evine düşman girmiş gibidir (Kun qizarib botsa, xotiniñ oğil tuqqandek, kun qizarib çiqsa, uyiñga yov kirgandek)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 93)

Trkm. *Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni (Oğlan dogurdım oydı meni, gız dogurdum soydı meni)* (Kılıç, 1996, s. 58)

Az. *Oğul anası gah düşüne vurur, gah başına (Oğul anası gah düşünä vurur, gah başına)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 281)

Kız çocuk sahibi olmanın tavsiye edildiği atasözlerinde temelde; kız çocuklarının sevimli, cana yakın tabiatı ve bu tabiatın onları sevilesi kılması ile birlikte, kız çocuklarının eve neşe ve bereket getirdiğine inanılmasından kaynaklı olarak olumlandığı görülmektedir. Bu noktada, kız çocuğunun, onun varlığının sayesinde ilahi yardım gören ailesi için bir şans olarak görüldüğü atasözlerindeki inanışın altında yatan, kıza yüklenen kutsiyettir. Özellikle ailenin birden fazla kız çocuğu varsa, ilahi lütfâ daha çok mazhar olacağına inanılmaktadır. Erkek çocuğun olumlandığı atasözleri, erkek çocuğunu ailenin/ocağın devamlılığını sağlayan bir birey olarak saymaktadır. Bir kadın için özellikle erkek çocuk annesi olmak, o kadını bir nevi sosyal statü sahibi yapmakta ve toplum, soyun devamının sağlayıcısı olarak gördüğü erkek çocuğunun annesine de ayrı bir itina göstermektedir.

Bazı atasözlerine göre ise bir kız çocuğuna sahip olmaktan daha kötüsü, birden fazla kız çocuğuna sahip olmaktır. Kız çocuğunun olumlanmadığı atasözleri, kız cinsi latifinin kırılğan, hassas ve korunmaya daha ihtiyaçlı yapısı ve evlilik süreçlerinde erkeğe nazaran talep edici değil de talep edilen bir rolde yer alması nedeniyle kız çocuğunu olumlamaz. Erkek çocuğun olumlanmadığı atasözlerinin sayısı ise oldukça azdır. Bu atasözlerinde, erkek çocuğunun dış dünyayla bağının kıza nazaran daha kuvvetli olması nedeniyle, aile için sıkıntı olacağından kaygılanıldığı görülür. Asıl mesele ise erkek çocuk sahibi olmak değil, onun maddî ve manevî anlamda kollayıcı kanadı altında yer almaktır. Bu noktada, geleneksel kültür dairesinde erkek çocuğunun, ailenin ve soyun birer uzantısı ve koruyucusu olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmaz.

2. Atasözlerinde Cinsiyete Dair Toplumsal Kabuller

Atasözleri; toplumun kabul, tutum ve değer yargıları bünyesinde cinsiyete özgü olumlanan ve olumlanmayan davranış ve düşünce kalıplarını göstermesi bakımından önemlidir. İncelenen atasözleri içerisinde toplumsal kabullerin daha çok ahlaki değer yargılarıyla alakalı olduğu görülür. Bekâret, namus, utanma, cinsellik, dişilik bu atasözlerinin başlıca konusudur. Atasözlerinde utanma, en temel ahlak göstergesidir. Utanma duygusunun olmadığı bir kadın, Uyg. *Kadında utanma olmazsa neye benzer? Tuzsuz yemeğe (Hotun kişiniñ hayasi bolmisa nimige oħşar? Tuzsiz taamga)* (Öztopçu, 1992, s. 202) atasözü uyarınca toplum nazarında değeri yoktur. Bekâret ise bir kadın için en mühim konulardandır, tartışmasız çok kıymetlidir. Hatta ahlaklı olmaya dair bütün değerler, bu kavram üzerinden okunup yorumlanır. Tr. *Bey beyliğini verir, kız kızlığını vermez* (BAAD, 2016, s. 61) derken, atasözü kızlara bekâretini evlenene kadar mutlak surette korumasını telkin eder. Çünkü evlilik öncesi eş seçiminde bekâret önemli bir ölçüttür. Tr. *Er görmemiş avrete, avret görmemiş er gerektir* (Oy, 1972, s. 176) atasözü, bu konuda kadın-erkek ayrımı yapmaksızın bekâret konusunda cinsler arası denklik gözetse de erkeği muhatap olarak söylenen Tr. *Tarlayı düz al, kadını kız al* (Oy, 1972, s. 316) atasözü, erkeği kadının önüne alarak bu konuda farklı düşünür.

Atasözlerinin ekseriyeti, Özb. *İffetli kız periden üstündür (Pardali qiz – pariga teñsiz)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 103) ve Tr. *Hafif taşa göt silerler* (BAAD, 2016, s. 131) sözünde olduğu gibi, kadına ahlaklı olmasını telkin etmektedir. Toplumsal kabulün ahlak, namus gibi kavramlarda akla ilk gelenin neden kadın olduğunu ise Tr. *Erkeğin eli kınası kadının yüzü karısı* (Özön, 1958, s. 127) atasözüyle anlatır. Dahası, dikkat çeken bir şekilde atasözleri, Tr. *Kancık yalanmadan erkek dolanmaz* (BAAD, 2016, s. 155) sözünde dile getirildiği üzere, kadının şehvet düşkünü olduğunu iddia eder. Bu düşüncüyü de Tr. *Erkeğin nefsi birdir, kadının dokuzdur* (Özön, 1958, s. 127) şeklindeki İslam temelli bir inanışla gerekçelendirir. Kadının dişiliğini anlaşılır bir şekilde göstermesi pek uygun görülmez. Ancak Kıb. *Karı bir defa gülmeye o.ospu olmaz* (Gökçeoğlu, 1997, s. 84) sözü kısmen de olsa kadına bir hareket alanı kazandırır.

Atasözleri, utanma, bekâret kavramları çerçevesinde kültürel bir namus kodu oluşturmaktadır. Namus; “toplumsal cinsiyet performanslarına belirgin sınırlar çizen ve erliğin sosyo-kültürel anlamlarına dâhil olarak, erkekleri kadınlar üzerinde baskın birer denetçi konumuna taşıyan bir kavramdır.” (Tunç, 2021, s. 30). Atasözleri, kadınların doğuştan namus kavramına sahip olmadığını düşünmektedir. Erkek, bu anlamda kadın bedeni üzerindeki en büyük denetçidir. Kocası olmayan kadının durumu, Kıb. *Kadın başında kocası olmazsa ya meyhaneye ya kerhaneye* (Gökçeoğlu, 1997, s. 83) sözüyle, mübalağanın şahikasında feci bir hale getirilir. Evlilik kurumu ise bu durumu meşru kılan bir sistem olarak Tr. *Avrat nikâhla, tarla tapuyla zapt olunur* (BAAD, 2016, s. 50)

atasözleriyle öne çıkarılır. Nikâh, bir kadın için başıboş bir doğurganlığı önlemek amacıyla da gereklidir. Zira Çuv. *Şımarık kız, (babasız) çocuk doğurur, şımarık erkek hırsızlık yapar (Açasırlıh hër aça tıvat, açasırlıh ıvıl vıri tıvat)* (Ceylan, 1996, s. 6) sözündeki gibi, istenmeyen durumlar hâsıl olabilir.

Atasözlerine göre namus kavramı, mekânla da ilişkilidir. Kamu alanları kadınlar için tehlikelidir. Kadına kapalı alanlarda kalması tavsiye edilir. Bu durum da Trkm. *Erkek gezse rızkı açılır, kadın gezse ayıbı (açılır) (Ār gezse rızkı açılar, ayal gezse –ayıbı)* (Doğan, 2014, s. 231) atasözleriyle akla uygun kılınır. Kız çocuğu evde, erkek çocuğu dışarıda olmalıdır. Mekân ve cinsiyet ilişkisi, toplum yaşantısında o kadar belirleyicidir ki Trkm. *Oğul ovada güzel, kız evde (Ogul düzde yağşı, gız –öyde)* (Doğan, 2014, s. 342) ve Kzk. *Oğlanın huyu dışarda, kızın huyu evde anlaşılır (Uldıñ qılığı tüzde, qızdıñ qılığı üyde)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 321) atasözlerinden de anlaşıldığı üzere cinsiyetin karakteristik özelliklerini tanımlamada ve anlamada, mekânsal bağlam öne çıkmaktadır.

Kız;

Trkm. *Kızım evde, huyu dışarda (Gızım öyde, gılığı daşarda)* (Kılıç, 1996, s. 43), Kar-Mal. *Kız evde huyu köyün dilinde (Kız üyde kılığı elde)* (Tavkul, 2001, s. 162) ve Tuv. *Taş atılan yerde durur/Kız verilen yerde oturur (Daş kaggan çerenge çıdar/Kıs bergen çerenge olurur)* (Arıkoğlu, 2017, s. 260) atasözleri uyarınca “ev” ile ilişkilendirilir.

Erkek ise;

Kzk. *Oğlanın gözü düşmanda, kızın gözü süste (Uldıñ közi jawda, qızdıñ közi bawda)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 321), Kar-Mal. *“Oğlum olup suya gitse”, demiş kız (“Caşçıgım bolub suvga ketse”, -degendi kız)* (Tavkul, 2001, s. 100) ve Özb. *Oğul yiyip tepeye gider, kız yiyip kıra gider (Ögil yeb örga ketar, qız yeb qirga ketar)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 144) atasözleri uyarınca, “dışarı” ile ilişkilendirilmektedir.

Atasözleri, kız ve erkek çocuklarının cinsiyete özgü tavır ve tutumlarının oyun çağlarında başladığını, Az. *Oğlanın oğlan oyunu vardır, kızın kız oyunu oyunu (Oğlanın oğlan oyunu var, qızın qız oyunu)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 281) ve Kzk. *Oğlan çocuğu kuluna bineceğim diyor/Kız çocuğu oyuncak bebekle oynayacağım diyor (Ul bala quluñşaq deydi/qız bala quvırşaq deydi)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 321) atasözleri ile anlatılmaktadır. Buradan bireyin; toplumsallaşma sürecinde cinsiyete dair rollerini, ailede hem cinsine bakarak “kültürleme” yoluyla edindiği anlaşılır. Bu noktada atasözleri;

Tuv. *Kız iğne, yüksük der/Oğlan çakmak, bıçak, der (Kıs urug ine, çüskük deer/Ool urug ottug, bijek deer)* (Arıkoğlu, 2017, s. 260),

Kum. *Oğlanı olana örnek, kızı olana töre (Ulanı barğa ülgü, qızı barğa töre)* (Pekacar, 2006, s. 217)

Trkm. *Oğlan doğunca ok (ok torbası) ali kızın doğunca sandık (al) (Ogul dogsa sagdak al, gız dogsa sandık)* (Doğan, 2014, s. 342) diyerek bireye ve topluma, kız ve erkek çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği ile ilgili tavsiyede de bulunur.

Türk kültürünün geleneksel aile yapısında, yetişkin çağına gelen kız ile erkek genellikle evlendirilmektedir. Evlilik sürecinde kız da erkek de kök ailesinden ayrışmasına rağmen toplumsal bakış, kızın (gelin) alınıp erkeğin (damat) verilmeyeceği yönündedir. Nitekim Tr. *Oğlan olduğu yere, gelin geldiği yere* (BAAD, 2016, s. 185) ve Trkm. *Kız elindir, oğul evindir (Gız iliniki, ogul öyünki)* (Kılıç, 1996, s. 42) sözlerinden de anlaşıldığı üzere, bu bakışın kaynağında Türk kültüründe erkeğin evlendiğinde de kendi ailesiyle birlikte oturması yatmaktadır. Bu sayede evlenen erkek, anne-babasıyla oturmaya devam ederek haneden ayrılmamaktadır. Atalar, bireye ve topluma yaşlandığında destek olması noktasında haneden ayrılmayacağını düşündüğü erkek evlada dayanmayı ise Kar-Mal. *Kızının baş köşesinde oturacağına/Oğlunun kapı arkasında otur (Kızıngı töründe olturgandan ese/Çaşıngı eşik artında oltur)* (Tavkul, 2001, s. 164) atasözünde dile getirmektedir.

Trkm. *Oğlanı iki kol ile, kızı bir kol ile saklarlar (Oglanı iki gol bilen saklarlar, gızı –bir gol bilen)* (Doğan, 2014, s. 340) atasözünde ifade edildiği üzere, erkek çocuklarının kalımlı olmasının aksine kız çocukları dünyaya geldiği andan itibaren aile içerisinde misafirdir; ona gidici gözüyle bakılmaktadır. Bu minvalde olan atasözlerinin sayısı hayli fazladır. Bunların bazıları ise şu şekildedir:

Tr. *On beşindeki kız ya erde gerek, ya yerde* (Oy, 1972, s. 308)

Tr. *Kız dediğin kapı şakşahısı: Gelen çalar, giden çalar* (BAAD, 2016, s. 165)

Tr. *Bezi daha kozanda iken kızına koca arar* (Özön, 1958, s. 56)

Çuv. *Kız ömrü konuk, kadın ömrü sürekli (Hér éméré hñalñh, arim éméré yalanlñh)* (Ceylan, 1996, s. 95)

Mak.-Kos. *Kız kundakta, çeyiz sandıkta* (Hasan, 1997, s. 64)

Trkm. *Gül büyürse yer güzelliği, kız büyürse el güzelliği(dir)* (*Gül össe yer görki, gız össe –il*) (Doğan, 2014, s. 280)

Kar-Mal. *Kız kendi evinde de misafirdir (Kız tışuruv kesini üyünde da kanakdı)* (Tavkul, 2001, s. 162)

Trkm. *Kız başka evin lambasıdır (Gız –özge öyün çırası)* (Doğan, 2014, s. 257)

Kar-Mal. *Kızın bir ayağı eşikte (Kızını bir ayacı bosagada)* (Tavkul, 2001, s. 164)

Kar-Mal. *Hiç kimse kızını kendisi için büyütmez (Kim da kızın kesine deb asıramaydı)* (Tavkul, 2001, s. 164)

Krmç. *Kız çocuğu misafirdir (Kız bala misafirdir)* (Hünerli ve Aktaş, 2021, s. 97)

Kum. *Kızlar, başkasının duvarının taşı (Qızlar— gişini çırını taşı)* (Pekacar, 2006, s. 180)

Trkm. *Altına kaplasan da kız baba evinde kalmaz (Gızıla gıplasañ hem, gız atası öyünde galmaz)* (Doğan, 2014, s. 258)

Az. *Kız evin konuğudur, vakit gelir gider (Qız evin qonağıdır, vaxt gälär, gedär)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 258)

Az. *Bir kız bir oğlanındır (Bir qız bir oğlanındır)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 97)

Uyg. *Kızlı eve kırk at bağlanır (Qızlıq öyge qırıq at bağlınar)* (Doğan, 2020, s. 497)

Kzk. *Oğlan yerde duran bayrak, kız gökte uçan kuğudur (Ul –ornındağı tuw, qız - aydınnan uşatın quw)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 321)

Görüldüğü üzere, toplumsal kabullerle ilgili atasözlerinin ekseriyeti kadınlara alakalıdır. Bu atasözlerinde iffet, sosyal adap ve nikâh kavramları öne çıkmış; buna bağlı olarak bekâret vurgusu yapılmış; evlilik, kadını ahlaki anlamda koruyucu bir bağ olarak gösterilmiştir. Kadının dış yaşamdaki sosyal aktivitelerinin fazlalığı ile toplumun kadına olumlu bakışı ters orantılıdır. Bu noktada toplumsal beklenti ise kadının kapalı alanlarda daha çok zaman geçirmesi yönünde olup aksi haldeki sosyal yaptırımın kadının adının çıkması yönünde olduğu sezdirilmiştir. Evlilik, her iki cins için de evden ayrılışı, yeni bir başlangıcı ifade etse de atasözlerine göre toplum, erkekten ziyade kadını daha çocukluktan itibaren misafir olarak görmektedir.

3. Atasözlerinde Kadının Geleneksel Kimlikleri (Anne, Eş, Ev Kadını)

Feminizm 'in bir sonucu olarak ortaya çıkan ve temelde, birden fazla erkeklik ve kadınlık olduğu tezinden hareket eden “toplumsal cinsiyet”; “farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışları” ifade etmektedir (Bilton ve ark., 2008, s. 128-129). R. W. Connel (1998), “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” adlı kitabının, “Cinsiyet Rolü Teorisi” başlığında, “cinsiyet rolleri⁴” kavramını, en yalın haliyle “temel kısıtlamalarını

⁴ “Cinsiyet rolleri” literatürü geniş bir içeriğe sahiptir. Ancak “cinsiyet rolleri”, “cinsiyet farklılıkları” ve “cinsel karakter” iç içe geçmiş karışık bir yapı göstermektedir. Bu kavramlar arasındaki net bir ayrım yapmak zor olsa da “rol” kavramı etrafında kümelenen bir dizi toplumsal teoriyi dikkat çeker. Kavrama dair formüleleştirilme çalışmalarının beş ortak noktası bulunur: “1) Kişi ile işgal ettiği toplumsal konum arasındaki analitik ayrım; 2) Söz konusu konuma özgü eylemler veya rol davranışları kümesi. Bunların ikisi temel metaforu, yani oyuncu ve senaryoyu belirtir. Diğer üçü ise oyunun sahnelenme ve yazıya dökülme araçlarını belirtir; 3) Belirli bir konuma hangi eylemlerin uygun olduğunu rol beklentileri ve normlar tanımlar; 4) bunlar, karşıt konumları işgal eden insanların (rol göndericiler, gönderme grupları) kontrolündedir; 5) öyle ki bu insanlar bunları

kalıplaşmış kişilerarası beklentilere yerleştiren toplumsal yapıya bir yaklaşım biçimi” olarak tanımlanmaktadır (s. 77). ‘Rol’ kavramının ana fikri ise “erkek veya kadın olmanın anlamı, kişinin cinsiyeti ile belirlenen genel bir rolün canlanmasıdır, yani ‘cinsiyet rolü’dür.” Buna bağlı olarak; “erkek rolü” ve “kadın rolü” ya da “eril rol” ve “dişil rol” olmak üzere iki cinsiyet rolü vardır. Cinsiyet rolü, bireyin toplumsal ilişkilerinde ona bir yer tayin eder, bunun için bir çerçeve sunar ve cinsiyet rollerini edinme süreci, “rolün öğrenilmesi”, “toplumsallaşma” ve “içselleştirme” şeklinde gerçekleşir (Connel, 1998, s. 78-79).

Başka bir ifadeyle; “toplumsal rol’ ya da kısaca ‘rol’, toplum içindeki bireyin toplumsal konumuna uygun davranışlarını, sorumluluklarını, ayrıcalıklarını ve diğer insanlarla ilişkilerini yönlendiren kuralları ifade etmektedir. Söz gelimi; annelik veya babalık statülerinin/konumunun/kimliğinin gereği olan kalıp davranışlar birer roldür. Bu rolün anlamını ve ‘oyunış’ tarzını toplum/kültür belirler ve bireyden rolüne uygun davranmasını ister. Birey ise toplumdaki hangi konumda (statüde) ne tür rol yapması gerektiğini sosyalleşme sürecinde öğrenir ve içselleştirir. Bireyin toplumdaki kimliği, ekonomik, siyasi, dini açılardan değiştiği gibi; yaşı, medeni durumu, bilgi ve yetenekleri açısından da değişir. Dolayısıyla her farklı durum, farklı rolleri gerektirir; aynen cinsiyette olduğu gibi. Bireyin cinsiyeti, kültürel açıdan bireyin konumunu belirlemekte ve her konum kendine özgü rolleri gerektirmektedir. Bu roller “toplumsal cinsiyet rolleri” olarak isimlendirilmiştir.” Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri, tanımı ve sınırları toplum tarafından belirlenen ve bireylerden uyması beklenen tutum ve davranış kalıpları olarak tanımlanabilir (Vatandaş, 2020, s.759-760).

Atasözleri, cinsiyete özgü rollerden söz etmektedir. Bu atasözlerinde, erkek işinin dışarıda, kadın işinin içeride olduğu bir “kadın işi”, “erkek işi” sınıflaması vardır. Kadının en belirgin kültürel kimlikleri ise “anne”, “eş” ve “ev kadını”dır. Bu kimliklerin de toplumsal cinsiyete özgü roller kapsamında bir dizi tutum ve davranış kalıpları yer almaktadır:

3.1. Anne

Kzk. *Çocuk doğurmayan kadın yoktur, yaşadığını söyle/Mal bulamayan yiğit yoktur, zenginliğini söyle (Bala tappaytın qatın joq, turarın ayt/Mal tappaytın jigit joq, qurarın ayt)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 120) atasözünde de belirtildiği üzere, kadının aile içindeki en temel rolü anneliktir. Bu durum, atasözlerinde içerisinde anneliğin yer aldığı atasözlerinin sayıca fazlalığından da anlaşılmaktadır. Kadının en temel geleneksel ve saygın rolü annelik olup çocuğa bakım verme işi, tamamen kadının sorumluluğundadır. Atasözlerinde annelik; vefa, cefa ve şefkat duygusunun bir bedende vücut bulan hali olarak, zor ancak

yaptırımlar aracılığıyla (ödüllere, cezalar, olumlu ve olumsuz pekiştirmeler) uygularlar.” (Connel, 1998, s. 77)

kutsal bir kültürel kimlik olarak nitelendirilmiştir. Anne ile atasözleri, belirgin şekilde olumludur. Kadının bu rolünün toplumda ve aile birliği içerisindeki önemi ise şu şekilde belirtilmektedir.

Tr. *Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar* (Oy, 1972, s. 250)

Tr. *Bir şey yitiren anasının koynunda arar (Yitikliğ anası koyun açar)* (Oy, 1972, s. 153)

Tr. *Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz* (Oy, 1972, s. 256)

Tr. *Ana, yürektekenden yana* (Aksoy, 1988, s. 148)

Tr. *Anaya babaya hizmet, Tanrı'ya ibadet* (BAAD, 2016, s. 41)

Kar-Mal. *Anne evin güneş ışığı (Ana üynü kün carığı)* (Tavkul, 2001, s. 46)

Kar-Mal. *Anne evin kalesi (Ana üyürnü kalası)* (Tavkul, 2001, s. 46)

Kum. *İnsanı insan yapan annedir (Adamnı adam etegen— anadır)* (Pekacar, 2006, s. 44)

Başk. *Ata, altın sadaktır; ana, altın kazıktır (Ata –altın hażaq, inä –altın qażaq)* (Näzerşina, 2007, s. 218)

Gag. *Anadan paalı kimsey yok* (Hünerli ve Arnaut, 2022, s. 48)

Uyg. *Anadan güzel söz yoktur (Anidin yahşi söz yoktur)* (Öztopçu, 1992, s. 89)

Trkm. *Annenin eli ilaç, dili merhemdir (Ene eli –em, dili –melhem)* (Doğan, 2014, s. 222)

Özb. *Ata-ana altın kanattır (Ota-ona –oltin qanot)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 28)

Annelik; Krmç. *Doğuran anne değildir, bakan annedir (Tapқан ana duguldir, baxқан ana)* (Hünerli ve Aktaş, 2021, s. 124) atasözüne göre sadece doğurmakla olmaz. Tr. *Analık, kara yamanlık* (Oy, 1972, s. 256) atasözüne göre sorumluluğu ağır, Kar.-Mal. *Anasının canı yavrusunda (Anasını canı balasında)* (Tavkul, 2001, s. 46), Hks. *Anne evi sıcak, baba evi yumuşaktır (İcenñ ibi istig, pabanıñ ibi paarsah)* (Aktaş, 2020, s. 194) ve Özb. *Çocuğun parmağı ağrısa ananın yüreği acıtır (Bolaniñ barmoği oğrısa, onaniñ yuragi açıydi)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 59) atasözlerine göre aidiyet ve şefkat temelli, Tr. *Ana hakkı ödenmez ve Ana hakkı, Tanrı hakkı* (Oy, 1972, s. 256) atasözlerine göre de kutsal kabul edilen kültürel bir kimliktir.

Tr. *Oğul babaya kız anaya çeker* (Özön, 1958, s. 256) ve Tr. *Oğlan dayıya, kız halaya çeker* (Oy, 1972, s. 308) atasözlerinde ifade edildiği üzere atasözleri, kız ve erkek çocuğun karakteristik yapısını hem cinsine bağlı soyaçekime dayandırmaktadır. Benzer şekilde atasözleri, Uyg. *Kızı anası korusun, oğlanı babası (Kızni anisi saklısun oğulni atisi)* (Öztopçu, 1992, s. 278) sözü uyarınca, toplumsal cinsiyet bağlamında kız ve erkek çocuğun yetiştirilmesini de ailede hem cinslerine bağlamaktadır. Bu bağlamda; Çuv. *Anne –baba nasılsa, çoluk –*

çocuk da öyle (Aşşé amışé yepile, açi –pîçi te şapla) (Ceylan, 1996, s. 7), Az. *Anasının gezdiği ağaçları, çocuğu budak budak gezer (Anası gâzân agacları balası budaq-budaq gâzâr)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 46) ve Uyg. *Ana baba çocuğun aynası(dır) (Ata-ana baliniñ eyniki)* (Doğan, 2020, s. 126) atasözlerinde de belirtildiği üzere, erkek çocuk babayı, kız çocuk anneyi modelleyerek öğrenmektedir. Bu da bireyin toplumsallaşma sürecine ailede başladığını göstermektedir.

Bu minvalde olan diğer atasözleri ise şöyledir:

Tr. *Babadan gören sofralar, anadan gören minder serer* (BAAD, 2016, s. 55)

Tr. *Kız anadan öğrenir sofralar (bahçe) düzmeyi (yuka yazmayı), oğlan babadan öğrenir sohbet (sokak) gezmeyi (koyun yüzmeyi)* (BAAD, 2016, s. 165)

Nog. *Babadan gören ok yontar, anadan gören elbise biçer (Atadan körgeñ ok yonar, anadan körgeñ ton pişer)* (Çeneli, 1985, s. 15)

Kır. *Oğlanın iyi olması babanın şöhretidir, kız evladın iyi olması anasının şöhretidir (Bala caqşısı –atanın dañqı, kız caqşısı –enenin dañqı)* (Qoyçumanov, 2017, s. 190)

Tuv. *Annesi olan kız işbilir/Babası olan oğlan uslu (İyelig kıs şever/Adalıg ool tomaannıg)* (Arıkoğlu, 2017, s. 259)

Uyg. *Oğul babayı taklit eder, kız anayı (Oğul atini doraydu, kız anini)* (Öztopçu, 1992, s. 251)

Az. *Oğul atanın ekinini eker (Oğul atanın kövşänin äkâr)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 281)

Kzk. *Oğlanın utanması babadan, kızın utanması anadan (Uldıñ uyatı äkede, qızdıñ uyatı şeşede)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 321)

Anne; Nog. *Analı kuzu kuyruklu (olur) (Analı kozı kuyrıklı)* (Çeneli, 1985, s. 14) atasözünde de ifade bulduğu üzere, bir çocuğun yetişmesinde son derece önemlidir. Bu bağlamda atasözleri içerisinde özellikle anne-kız ilişkisi, sözü edilen diğer bir önemli konu olmuştur. Atasözlerinde, anne ve kızların birbirlerine benzeyeceği bilgisi kuşku götürmez. Bu nedenle erkeklere, eş seçiminde kızın annesinin önemli bir belirteç olduğu vurgusu yapılır. Anne ile kız arasındaki benzerlik ya da anne ve kız arasındaki karşılaştırma genellikle metaforlarla anlatılır. Kızın gelecekte mutlu olup olmaması tamamen annesine bağlıdır. Türk kültürünün inancına göre, anne ile kızın kaderi ortak yazılmıştır. Bu atasözlerinden bazıları şöyledir:

Tr. *Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al* (Oy, 1972, s. 256)

Tr. *Ana ile kız, helva ile koz* (Aksoy, 1988, s. 146)

Tr. *Ala orospunun kızını, o da sürer anasının izini* (BAAD, 2016, s. 36)

Tr. *Ana ile kız, ardı yanı cız* (BAAD, 2016, s. 40)

Tr. *Ana ile kız dövüşmüş, komşu da sahi sanmış* (BAAD, 2016, s. 40)

Tr. *Ananın çıktığı dala kız salıncak kurar* (BAAD, 2016, s. 41)

Uyg. *Ananın âdeti, kıza örnek (Aniniñ aditi qızığa ülge)* (Doğan, 2020, s. 108)

Az. *Ananın geçtiği köprüden kıızı da geçer (Ananın keçdiyi köprüdän kıızı da keçär)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 45)

Kum. *Anası yürüyüşlü (yani canlı, hareketli, hamarat) olursa, kıızı yorga olur (Anası yürüşlü busa, kıızı yorğa bolur)* (Pekacar, 2006, s. 53)

Kar.-Mal. *Ana şöhreti kızında/Ata sıru ulunda (Ana sıru kızında/Ata sıru ulunda)* (Tavkul, 2001, s. 46)

Annelik; Tr. *Ana çeker zahmeti, baba alır rahmeti ve Analık, pekmez getir, banalık; babalık, dibi getir kapalık* (BAAD, 2016, s. 40) gibi sözlerde zaman zaman babalık ile karşılaştırılmış ve sorumluluk terazisindeki bu karşılaştırmada analık ağır basmıştır. Nitekim Krmç. *Anne çocuğuna iki gözle bakar, baba bir gözle (Ana balağa eki köznen baxar, ata bir köznen)* (Hünerli ve Aktaş, 2021, s. 45) atasözü, çocuğa bakım verme işinde, kadının erkekten daha iyi olduğunu vurgulamaktadır. Buna ilave olarak, Tr. *Ana analık olursa, baba da babalık olur* (BAAD, 2016, s. 40) ve Özb. *Anan üvey olsa baban seninki değildir (Onañ öğay bōlsa, otañ öziñniki emas)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 22) atasözleriyle de babanın, baba kimliğini hakıyla ifa etmesinin; annenin, nasıl annelik yaptığıyla alakalı olduğu ifade edilmektedir.

Atasözlerine göre annesizlik, babasızlıktan daha kötü bir durumdur. Nitekim Tr. *Ananın bastığı yavru incinmez* (Oy, 1972, s. 256) atasözü ile öz annenin, çocuk yetiştirirken zaman zaman çocuğuna gösterebileceği hiddetin çocuğunu incitmeyeceği ifade edilmektedir. Annesizliğin hissiyatını ise Kzk. *Anasız ömür, sönen kömürdür (Anasız ömir, söngen kömir)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 42) atasözü çok net sergilemekte, aşağıdaki atasözlerinde ise bir çocuk için annesiz kalmanın, babasız kalmaktan daha zor olduğu anlatılmaktadır:

Tr. *Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir* (BAAD, 2016, s. 41)

Tr. *Anasız kuzu melemez* (BAAD, 2016, s. 41)

Tr. *Anası olmayanın babası olmaz* (BAAD, 2016, s. 41)

Nog. *Öksüz kızın baba ocağı yok (olmaz) (Öksüz kızdıñ törkini yok)* (Çeneli, 1985, s. 26)

Tuv. *Baban yoksa yarım öksüzün/Annen yoksa bütünüyle öksüzün (Ada çokta çartık ösküs/Ava çokta büdün ösküs)* (Arıkoğlu, 2007, s. 260)

Mak.-Kos. *Anasız evladın yıldızı sünüktür* (Hasan, 1997, s. 29)

Kır. *Annesiz kız, babasız oğlan bakımsızdır (Enesi çok kız, atası çok uul çetesiz)* (Şavk, 2002, s. 121)

Çuv. *Anayurt anne, yabancı ülke üvey anne (Tıvan sérşiv anne, yut sérşiv amuşuri)* (Ceylan, 1996, s. 77)

Trkm. *Annesi üveyin babası da üvey (dir) (Ecesi öveyiñ kakası hem övey)* (Doğan, 2014, s. 216)

Kum. *Üvey annenin özlüğü olsa da düzlüğü olmaz (Ögey ananı özlüğü bolsa da, tüzlüğü bolmas)* (Pekacar, 2006, s. 158)

Uyg. *Babasız yetim gül yetim, anasız yetim kül yetim (Atısız gül yitim, anısız yitim kül yitim)* (Öztopçu, 1992, s. 106)

3.2. Eş

Bireyin, aile kurma sürecinde belki de en önemli işi eş seçimi ile başlamaktadır. Eş seçimi, bireyin tüm yaşamını neredeyse bütünüyle etkileyecek olan bir süreçtir. Atasözlerinde kadın, her zaman evlilikte belirleyici bir etken olarak varlık göstermiştir. Evliliğin devam etmesi ya da bozulması, Tr. *Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet* (Oy, 1972, s. 282), Tr. *Dişi kuş yapar yuvayı içini dışını sıvayı sıvayı* (Özön, 1958, s. 106) ve Mak.-Kos. *Karı evin temelidir* (Hasan, 1997, s. 62) sözlerinde de ifade ettiği üzere, kadının sorumluluğundadır. Ancak erkeğin aile birliğindeki inşa edici rolü, Tr. *Kadının şamdanı altın olsa mumu diyecek erkektir* (Oy, 1972, s. 294) ve Az. *Erkek kazanandır, kadın yuvayı kurandır (Kişi fahladır, arvad –bänna)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 179) atasözleriyle inkâr edilmemektedir. Çünkü Tr. *Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan* (Oy, 1972, s. 274) sözünden eşlerin, aile birliğini karşılıklı ve beraber oluşturduğu bir anlaşılmaktadır. Bu noktada, çok rahat bir şekilde söylenebilir ki aile birliği içerisinde karı ve koca; birbirinin destekleyicisi, tamamlayıcısı ve bütünleyicisidir:

Tr. *Arazi eve, at yere, avrat ere yakın olmalı* (BAAD, 2016, s. 42)

Tr. *Dünya dört kulplu tekne, ikisinden kadın, ikisinden erkek tutar* (BAAD, 2016, s. 98)

Tr. *Erkek sel, kadın (avrat) göl* (Aksoy, 1988, s. 269)

Kum. *Erkek ve dişi birbirinden ayrılamayan iki kuş. (Erkek va tişi bir-birinden ayrılıp bolmayğan eki kuş)* (Pekacar, 2006, s. 113)

Gag. *Karı seçer –koca yapêr* (Hünerli ve Arnaut, 2022, s. 215)

Özb. *Karı-koca çift öküzdür (Er-xotin qoş hōkiz)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 120)

Uyg. *Erkek neredeyse kadın da oradadır (Er qeyerde bolsa, xotun şu yerde)* (Doğan, 2020, s. 287)

Evliliğin bir iktidar mücadelesine sahne olduğu ve bu mücadelede, atasözünün açık ara erkeğin yanında bulunduğu ise Tr. *Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, özengi ile yürüyen at, kapında tutma, hiç durma sat* (Oy, 1972, s. 256) sözünde görülmektedir. Burada, evlilikte eş rolünde olan kadının yönetilmesi gerektiği bilgisi net bir şekilde verilmiş, kadının bu rolü ile alakalı bazı atasözleri “iyi eş” ve “kötü eş” tanımlaması yapmıştır. Bu tanımlama, çoğunlukla psiko-sosyal kökenlidir. Bilindiği üzere, hemen hemen

her kültürün teşekkül sürecinde, anaerkil düzenin yerini zamanla ataerkil düzene bırakmıştır. Bu sürecin devamında ise eril söylem belirginleşmiş, kadın ötekileşmiş ve kadına yönelik olumsuz düşünce ve söylemler artmıştır (Altın, 2021, s. 143). Kadın; kocasının hayatını ya iyi kılar ya da mahveder; kocasının gelişimini olumlu ya da olumsuz etkiler, kocasını rezil de vezir de eder... Verilen ileti, kadının her şeye muktedir olduğu bilgisidir ve aslında bu durum, kadının omuzlarına yüklenen ağır bir yüküdür. Atasözlerinde “iyi” ve “kötü” eş şu şekilde tanımlanmaktadır:

3.2.1. İyi Eş

Tr. *Kadının iyisi arpadan aş yapar, kötüsü buğdaydan termaş yapar* (BAAD, 2016, s. 154)

Tr. *İyi koca karıyı gül, yaprak; kötü koca kül, toprak yaparmış* (BAAD, 2016, s. 151)

Kar.-Mal. *İyi kadın iğneyi inek eder (İgi katın iyneyi iynek eter)* (Tavkul, 2001, s. 137)

Kar.-Mal. *Kötü erkeği iyi kadın düzeltir/Kötü kadını iyi erkek düzeltmez (Aman erni iyi katın tüzettir/Aman katınını iyi er tüzetmez)* (Tavkul, 2001, s. 37)

Kzk. *İyi hanım evine birisi geldiğinde iyi davranır (Jaqsı äyel üyine kisi kelse, jarqıldap jüredi)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 239)

Özb. *İyi hatun ömür balı, kötü hatun can zevali (Yaxşı xotin umr boli, yomon xotin jon zavoli)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995, s. 116)

Trkm. *İyi kadın olmayanı var eder, kötü kadın geniş dünyayı dar eder (Yaqşı ayal yok zadıñı bar eylär, yaman ayal giñ cahanı dar eylär)* (Doğan, 2014, s. 417)

Uyg. *İyi kadın kötü kocayı adam eder, kötü hanım iyi kocayı yer(le bir) eder (Yaxşı xotun yaman erni e qılar, Yaman xotun yaxşı erni yer qılar)* (Doğan, 2020, s. 764)

Kır. *İyi kız kocasından ayrılmaz/Kocasından ayrılrsa da halkından ayrılmaz (Cakşı kız erden çıkpayı/Erden çıksa da elden çıkpayı)* (Şavk, 2002, s. 84)

Kzk. *İyi kıza aşık çok, iyi aşa kaşık çoktur (Jaqsı qızğa ğaşıq köp, jaqsı asqa qasıq köp)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 242)

Atasözlerinin iyi eş tanımı; becerikli, marifetli, söz dinleyen, erdemli ve yumuşak başlıdır. Bu tanımlama daha çok ihtiyaç karşılamaya dönük, fayda esaslıdır. Burada ideal eşe dair bir portre ortaya çıkar. Çoğunlukla kamusal alanın dışında kalan/kalması telkin edilen iyi eş, erkek için güzel bir dünya nimeti olarak taktim edilir. İyi eşin; üretici, dönüştürücü gücü vardır. Çoğu atasözünde mübalağalı ifade edilen bu güç; yiyeceği üretir, dönüştürür, kocayı da geliştirir. İyi bir eş, kadından ziyade erkek için hayati bir önem taşır. Erkeklerin normal olarak “iyi eş” olduklarını var saymıyorsak, atasözlerinde bu konuda kadın bakış açısının neredeyse hiç temsil edilmediğini görürüz.

3.2.2.Kötü Eş

Tr. *Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birini boşla, birini sat* (Oy, 1972, s. 321)

Tr. *Adamın kötüsü avcı, kadının kötüsü kovucu olur* (BAAD, 2016, s. 29)

Çuv. *Yaş ekmek üç günlük, kötü kadın ömürlük* (*Sīpram śīkīr viś kunlīh, usal arim émérléh*) (Ceylan, 1996, s. 72)

Kar.-Mal. *Kötü kadın gözyaşıyla korkutur* (*Aman katın cılamugu bla körünür*) (Tavkul, 2001, s. 39)

Başk. *Kocasını kötileyen kadından bez, karısını kötileyen erden (kocadan) bez* (*İren yamanlağan qatından biz, qatının yamanlağan irzân biz*) (Nâzerşina, 2017, s. 219)

Kır. *İyi kadın evin serdarı/Kötü kadın evin şeytanı* (*Cakşı ayal üydün caysañu/Caman ayal üydün şaytanı*) (Şavk, 2002, s. 82)

Kzk. *Çizmen dar olursa dünyanın genişliğinden ne fayda?/Hanımın kötü huylu olursa dünyanın sakinliğinden ne fayda? (Etigiñ tar bolsa, dünyeniñ keñdiginen ne payda?/Qatınıñ şaypaw bolsa, dünyeniñ tınıştıgınan ne payda?)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 118)

Kum. *Kötü araba yol bozar, kötü kadın ev bozar* (*Yaman arba yol buzar, yaman qatın üy buzar*) (Pekacar, 2006, s. 231)

Nog. *İtin kötüsü in kazar, kadının kötüsü her gün azar* (*İyttiñ yamanı in kazar, pişe yamanı künde azar*) (Çeneli, 1985, s. 22)

Trkm. *Hanımın kötü olursa, yurt huzurundan fayda yok* (*Hatınıñ yaman bolsa, yurt dinçliğinden peyda yok*) (Doğan, 2014, s. 287)

Kzk. *Kötü kadın oğlan doğurursa koyacak yer bulamaz* (*Jaman qatın ul tapsa, qoyarğa jer tappas*) (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 291)

Uyg. *İyi kadın yabancıya öz eder, kötü kadın özü yabancı (eder)* (*Yaxşı ayal yatni öz qılar, Yaman ayal özni yat (qılar)*) (Doğan, 2020, s. 76)

Gag. *Fena karı arabana pinmesin/binmeesin* (Hünerli ve Arnaut, 2022, s. 150)

Atasözlerinin kötü kadın tanımı, ahlaksız, kavgacı, huzur bozucu ve edepsizdir. Bir kadın kocasının gelişimini olumlu yönde etkileyebildiği gibi onun hayatını mahvedebilir de. Bu nedenle de atasözlerinde kötü eşin, hileci ve düzen bozucu özellikleri öne çıkartılarak bu tip kadınlardan uzak durulması gerektiği tavsiye edilmiştir.

3.3. Ev Kadını

Az. *Avrat yüzü erkekten, erkek yüzü avrattan uzak dur* (*Arvad üzli kişidân, kişi üzli arvaddan âlhâzâr*) (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 67) atasözü, Türk halk felsefesinde toplumsal cinsiyete dair rollerin sınırları olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu atasözündeki kadın yüzü erkek ve erkek yüzü

kadın söylemi ile, sosyal rollerin karıştığı bir yapı olumsuzlanarak ifade edilmiştir. Kadının evdeki yerini ise Uyg. *Kadın evde hem han, hem hizmetkâr (Xotun kişi öyde hem xan, hem xizmetkar)* (Doğan, 2020, s. 373) atasözü, çok net bir şekilde açıklar. Burada, han ve hizmetkâr söylemi kendi içinde bir paradoks oluşturur gibidir. Han söylemiyle kadına verilen iktidar, hizmetçi söylemiyle inkâr edilmiş ve kadın aşağıya çekilmiştir. Ama aslında atasözünün altta yatan iletisi çok nettir: 1. Toplum, kültürel yaşamda kadının yerini, ne tek başına otorite sahibi ne de bir köle olarak tanımlanabilir. 2. Kadının gücü evle sınırlı olup, kamu alanı bu kapsamın dışındadır.

Atasözlerinin, Tr. *Erkek vefakâr, kadın cefakâr olmalı* (BAAD, 2016, s. 112) ve Gag. *Erkek işi karı işinâ benzemâz* (Hünerli ve Arnaut, 2022, s. 142) diye nitelediği kadın ve erkek işlerinin genel yapısı ise şu şekildedir:

Tr. *Hanın işi, buyruğu olursa kadının işi, buyruğu kalır. (Han ışı bolsa katun ışı kalır)* (Oy, 1972, s. 132)

Tr. *Giyen hamalsa, diken hanımdır* (BAAD, 2016, s. 124)

Tr. *Kadını, evinden; erkeği pirinden sorarlar* (BAAD, 2016, s. 154)

Tr. *Avrat gayreti gütmemeli, er gayreti gütmeli* (BAAD, 2016, s. 50)

Kzk. *Dişi tilki ininde durur, Erkek tilki dışarıda gezer (Urğası tülki in saqtar, arlan tülki tüz saqtar)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 138)

Trkm. *Erkek toplar, kadın saklar (Ar toplar –ayal saklar)* (Doğan, 2014, s. 232)

Kzk. *Kadının yolu ağırdır, erkeğin yükü ağırdır (Äyeldiñ, jolı awır, erkektiñ jügi awır)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 250)

Çuv. *Kocasının işi tarlada, kadının işi masa üstünde (Arşın eş ana sinçe, hërarim eş sëtet sinçe)* (Ceylan, 1996, s. 4)

Kadın işlerinin evle sınırlı olduğunu gösteren atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Toplumun kadından beklediği işler çoğunlukla ev işlerinden ibarettir. Çünkü kadının yeteneklerinin düzeyi; aşçılık, temizlik ve el işi gibi ev işlerindeki yeterliliğiyle ölçülür. Atasözleri, ev işlerini aksatmadan yapan bir kadın tasavvur eder. Kadının annelik dışında evde yaptığı işler arasında şunlar yer almaktadır:

3.3.1. Aşçılık

Tr. *Kadının iyisi arpadan aş yapar, kötüsü buğdaydan termaş yapar* (BAAD, 2016, s. 154)

Tr. *Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de* (BAAD, 2016, s. 116)

Tr. *Her kadının bir yaprak sarışı (yoğurt çalması) var* (BAAD, 2016, s. 135)

Tr. *Kadın eli kaşık sapından kabarır* (Özön, 1958, s. 194)

Kum. *İşini bilen kadın ekmeğini kuru yemez (Ebin tapğan qatın ekmeğin quru aşamas)* (Pekacar, 2006, s. 104)

Çuv. *Konuk gelince ev sahibi kadın ateş üstünde (Hına kilsen, huşa arimé yalan turçika tırrınçe)* (Ceylan, 1996, s. 93)

Kar.-Mal. *Delikanlının yiğitliği sorulur, Kızın hamaratlığı sorulur. (Caşni cigitligi sorulur, Kızını cigerligi sorulur)* (Tavkul, 2001, s. 101)

Kzk. *Babanın dayağı taştır, ananın dayağı aştır (Kenin tayağı tas, şeşeniñ tayağı as)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 70)

Kzk. *Kötü kızın saçına bak, kötü hanımın aşına bak (Jaman qızdıñ şaşına qara, jaman äyeldiñ asına qara)* (İsmail ve Gümüş, 1995, s. 291)

Kır. *İyi kel başını gizlemez/İyi kadın aşını gizlemez (Cakşı taz başın caşırbayt/Cakşı ayal aşın caşırbayt)* (Şavk, 2002, s. 85)

Kır. *Ezansız hoca olsa da/Kazansız kadın olmaz (Azansız moldo bolso da/Kazansız katın bolboyt)* (Şavk, 2002, s. 47)

Nog. *Kadınlar içinde kadın var, serçe kuşunun etinden yemek yapmayı becerir; kadınlar içinde kadın var, kısrak etini taş gibi yapar (Hatında hatın bar, torgay etin as eter, hatında hatın bar, baytal etin tas eter)* (Çeneli, 1985, s. 21)

Trkm. *Atın ahır boş, olmasın kadının sofrası (Atıñ ahır boş olmasın, ayalıñ –saçağı)* (Doğan, 2014, s. 151)

Uyg. *Güzelin kaşına bakıncaya kadar yaptığı yemeğe bak (Çirayliqniñ kēşiğa qarığıçe, etken eşiğa qara)* (Doğan, 2020, s. 228)

Trkm. *İyi kadın arpa ekmeğini kebab eder (Yagşı ayal arpa nanı kebab eder)* (Aşırov, 2007, s. 205)

3.3.2. Temizlik

Tr. *Çamaşırı yazın kadın, kışın odun yıkar* (BAAD, 2016, s. 75)

Tr. *Her peştemal bağlayan karı olsa evde kız kalmaz* (BAAD, 2016, s. 137)

Tr. *Evi ev eden kadındır* (Özön, 1958, s. 134)

Tr. *Her kadın evinin hem hanımı hem halayığdır* (Özön, 1958, s. 167)

Kar.-Mal. *Yeni gelin evi güzel süpürür (Cangı kelin üynü aruv sibirir)* (Tavkul, 2001, s. 94)

Kar.-Mal. *Evde iş görülmezse, gelin suçlu (Üyde cumuş tınmasa, kelin ters)* (Tavkul, 2001, s. 234)

Mak.-Kos. *Gelin süpürgeyi kapı arkasında bulmuş* (Hasan, 1997, s. 52)

Uyg. *Kadının temizliğini kocasının yakasından anla (Xotun kişiniñ pakizliqini érinin yaqisidin kör)* (Doğan, 2020, s. 374)

3.3.3. El İşleri

Tr. *Kadın dōşeğinden, yiğit eşeğinden belli olur* (BAAD, 2016, s. 153)

Kum. *İğneli kız saadetlidir. (İneli kız—irisli)* (Pekacar, 2006, s. 135)

Kum. *Yırtık dikmeyen kadın alacağına yıllar boyu bekâr dur. (Yırtıqni tikmeygen qatın alğınça, yıllar bulan boydaq tur)* (Pekacar, 2006, s. 251)

Az. *Ere gitmek kolay, er donu dikmek zordur (Ärâ getmâk asandır, är donu tîkmâk çâtin)* (Musaoğlu ve Gümüş, 1995, s. 178)

Trkm. *Dikişe gelen becerikli kız, ipin ucunu düğümlemeden geçirir (Ümä gelen usullı gız, sapak ucunu düvmän ötürer)* (Doğan, 2014, s. 409)

Kır. *Hatibin dil, çoğunluğa ortak (dost)/Marifetli kadının eli halka ortak (dost) (Çeçendin tili köpkö ortok/Çeberdin kolu çoğunluğa ortak)* (Şavk, 2002, s. 110)

Hks. *Eylenmek kolay, eldivene parmak dikmek zordur (İrge prarı ooy polcañ/İrgek haziri sidik polcañ)* (Aktaş, 2020, s. 187)

Değerlendirme ve Sonuç

Türk kültürünün bellek kodlayıcıları olarak halk biliminin kapsamı içerisinde yer alan atasözleri, kültürel örüntüleri ve davranış kalıplarını yansıtmada birer referans niteliğindedir. Bu bağlamda, Türk Dünyası'na ait 250 adet atasözü üzerinde inceleme yapılmış, toplumsal cinsiyet konusunda Türk kültürünün geleneksel duygu ve düşünce dünyasında kadın ve erkeğe özgü bir dizi iletiye rastlanmıştır. Bunlar arasında; toplumun kız ve erkek çocuk sahibi olma konusundaki bakışı, cinsiyete özgü toplumsal kabul ve değer yargıları, cinsiyete özgü sosyal roller kapsamında kadının “anne”, “eş” ve “ev kadını” kimliğine dair veriler tespit edilmiştir:

Atasözlerinde erkek ve kadın algısı yönündeki cinsiyetçi yaklaşım, içerik ve söylemde kendini göstermektedir. Cinsiyete özgü toplumsal roller “kadın işi”, “erkek işi” olarak düzenlenmekte, anlatıma ise erkek bakış açısını temsil eden, erkeklerin çıkarlarını öne alan eril söylem hâkim olmaktadır. Eril söylemi özellikle “iyi kadın”, “kötü kadın” sınıflamalı atasözlerinde görmek mümkündür. Bir kadının, hem cinsleri için “şu kadınlar kötüdür” veya “bu kadınlar iyidir” şeklindeki bir tanımlamaya gitmeyeceği aşikârdır. Bu anlamda atasözlerinin, dünyaya bir kadının gözünden neredeyse hiç bakmadığı görülür. Kadınların hangi işleri yapmayı sevdiği, hangilerini sevmediği, yetenekli olup olmadığı ile ilgilenilmez. Hatta kadınların kendisine biçilen rolleri yapmaktan hoşlandığı varsayımından hareket edilir. Kadın olarak dünyaya gelmeleri kendisine tahsis edilen görevleri yapması için yeterli bir gerekçe gibidir. Dolayısıyla atasözlerinde kadına yönelik bir içgörü yoktur denilebilir. Buradan, kadınların genellikle kamu alanlarından uzak, evle sınırlı olan yaşamının temsil edilmeye ne derece değer görüldüğünü, sözlü gelenek içerisinde oluşan atasözlerinden anlamak mümkündür.

Atasözleri, toplumsal cinsiyet konusunda, sıklıkla erkeği kadının önüne almakta ve birçok mevzuda cinsler arasında bir hiyerarşi belirlemektedir. Ancak toplumda var olan hiyerarşinin neden olması gerektiğini gerekçelendirecek bir bilgi verilmez. Bu noktada beklenti, bireyin mutlak kabulle hareket etmesi ve itaatkâr davranmasıdır. Çünkü atasözleri, bir yaşanmışlığın neticesinde oluştuğu

için her şeyin apaçık ortada olduğunu var sayar. Olması gereken söylenmiş ve konu kapanmıştır. Kadının önceden yazılmış rolleri oynamaktan başka çıkar yolu yok gibidir.

Atasözlerinin üzerinde durduğu cinsiyet ayrımı sadece, kadın ve erkek arasında değildir. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadınlar arasında da bir iç hiyerarşi meydana getirir. Buna göre; toplumun kadınlara ait değerler piramidinin en altında kızlar yer almaktadır. Kızları, aile ve toplum nazarında kıymetini artırarak saygın bir konuma taşıyacak olan şey ise, evlenmeleri ve çocuk sahibi olmalarıdır. Dolayısıyla piramidin en alt basamağında bulunan kızların üstünde evli kadınlar, evli kadınların üstünde çocuk sahibi kadınlar bulunur. Anneler, kadınların arasında en prestijli yerdedir. Ancak anneler de kendi içinde kız anneleri ve erkek anneleri diye ikiye ayrılır. Piramidin en yüksek tepesine ise erkek anneleri oturur. Kız çocuğuna sahip anneler arasında ise birden fazla kız çocuğuna sahip anneler şanslıdır. Atasözleri, birden fazla kız çocuğuna sahip aileleri gözetir: Onların -yaratıcı tarafından- cehennem ateşinden korunacağına ve kızlarını evlendirdiği takdirde de cennetle müjdeleneceğine dair halk inancısını aktararak bu aileleri muştular.

Atasözleri, kadının toplumsal kimlikleri arasında en çok anneyi metheder. Anne; bakan, koruyan, besleyen, gözeten ve daha da artırılabilir birçok nitelikli sıfatla öylesine yüceltilir ki, çocuğu tek başına büyütmesi gereken sanki sadece kadınımsı gibi, bir annelik fenomeni ortaya çıkarılır. Kadınların gücü, ısrarla dile getirilir. Bu durum da toplumsal cinsiyet rollerinin ne denli keskin bir çizgide belirlendiğini göstermektedir. Mübalağa sanatına mazhar olan annelerin ise süper güçleri vardır. Anneler; bir çocuk için her şeyin en iyisini bilen, her an hazır, gerektiğinde kendini feda etmekten kaçınmayan, duygusal ve bilişsel anlamda donanımlı bir masal kahramanı gibidir. Sanki “bütün kadınlar, annedir” imajı yaratılır. Burada, -anne özelinde- toplumun soyun devam ettirilmesi gerektiğine gösterdiği ihtimamı anlamak mümkündür.

Atasözleri, Türk düşünce dünyasında toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün sınırlarının ne kadar belirgin olduğunu göstermiştir. En temel iş bölümü cinsiyete göredir. Bu iş bölümünde, cinsiyetin ve mekânın dışında başka belirleyicilere yer verilmemiştir. Söz gelimi; fiziksel güç bir kıstas olarak görülmez. Kadın ve erkek rolleri tamamen farklı bir düzen içinde seyredir: Kadın ve erkek işinin mekân olarak bir bağı olmasa da (içeri-dışarı) tamamlayıcılık, bütünlük vurgusu yapılır. Cinsiyete özgü iş bölümünün neden olması gerektiği bilgisi, aksi söz konusu olduğunda toplumda huzursuzluk ve karmaşa çıkacağı anlayışına yaslanır. Amaç, birey-birey, birey-toplum işleyişinde statükoyu korumaktır. Bu anlamda atasözleri, toplumsal uyumsuzlukların giderilmesi, aile ve toplum düzeyinde ilişkilerin kurulması veya geliştirilmesi yönünde yapısalcıdır.

Atasözleri, kadın bedeninin korunması gerektiğini aktarmaktadır. Kadının korunmasız bedeni, onun doğal olarak açık kabul edildiği anlamına gelir. Çünkü kapalı olan görülmez, bilinmez, ancak açık olanı korumaya almak gerekir. Bu anlayış bizi, giriş kısmında bahsi geçen, kadınla ilgili tohum-toprak özdeşimine yaklaştırır: Kadın, adeta sınırı ve sahibi belirlenmesi gereken toprak parçası/tarla gibidir. Sınırlandırılması içinse bazı toplumsal önlemler almak gerekir ki bu anlamda en doğru adres, evliliklerdir. Bir kadının değerini; evlilikten önce bekâreti, evlilikten sonra da nasıl bir tutum sergilediği belirler. Sadakat, utanma ile birleşerek bir namus anlayışı ortaya çıkarır. Ama hiçbir atasözü ahlaki değer yargılarının neden önce kadınlar için gerekli olduğunu açıklamaz. Namus, utanç, bekaret kavramları cinsellikten uzak, toplumsallığa yakın bir şekilde, kültürel ekoloji çemberinde ele alınır. Kuşkusuz, burada kadının korunması soyun korunmasıyla eş değerdir. Toplum, kadını denetleme işini ise erkeğe verir. Kadına bu konuda ehliyet vermez. Bunu da, kadınların yaratılışı gereği zaafı olmasıyla bağlar (kadınlar erkeklere göre nefsi varlıklar). Toplum, erkeğe bu gücü verirken bir yandan kadını bir mülkiyet unsuru olarak gördüğünü beyan eder, bir yandan da soyun belirleyicisi olan erkeği meşrulaştırarak toplumsal işleyişte oluşabilecek kaosu engeller.

Atasözleri, cinsiyete özgü birer stereotip çizmektedir. Bu stereotip ekseriyetle davranış kökenli olup, bireyin duyuş, düşünüş ve eylemlerinin nasıl olması gerektiğine dair kültürel kodlar içermekte ve bunları bireye aktarmaktadır. Atasözlerine göre kadınlar, insanlığı gelecek kuşaklara taşımak, onları yetiştirmek ve soyu güvence altına almak noktasında çok önemlidir. Kadınlar, ne çok güçsüz ne de feminist tasvirler kadar siliktir, bazı atasözlerinde ise vasata yakın bir görünümde. Kamu alanlarında her açıdan çok fazla görünür olmalarına hoş bakılmaz. Dünyalarını evle sınırlamaları tavsiye edilir. Kadının mekânı “içeri”dir. Nitekim bunu, kadının “ev”, “kale”, “kapı”, “altın yorgan” metaforlarıyla anlatıldığı atasözlerinde görmek mümkündür. Buradan, kadının mutlak surette değersizleştirildiğine dair bir yorum çıkarmamak gerekir. Ancak kadının anne, eş, ev kadını sosyal kimliklerine bağlı rollerinden, sadece kadın-erkek ilişkili olanlarında belirgin bir değersizleştirme görüldüğü aşikârdır.

Atasözlerinin toplumsal cinsiyet kapsamında değinmediği konular; kadının seçme özgürlüğü, mülkiyet hakkı, beklentileri, iş doyumunu ve bedeni kullanma tasarrufudur. Kadının yaşamdaki yeri ise, -girişte sözü edildiği üzere- kozmik düzendeki dünya-kadın özdeşimi gibidir. Çünkü kız çocukları misafirdir, kalımlı değildir. İnsan da dünyada misafirdir, hatta dünyanın kendisi de bir misafirhanedir. Kadının; yiyeceği dönüştürücü, çocuğunu besleyici, kocasını geliştirici, olmayanı oldurucu vb. rolleri, mitik çağlara kadar uzanır. Buna erkek çocuğuna verilen önemi de ekleyebiliriz. Erkeğin yaratıcı, üretici, koruyucu gücü de dâhil olmak üzere, bunların hiç biri yaratılışın bilgisinden bağımsız değildir. Bu kadar köklü gelenekten bakınca, kadın ve erkeği eşit statüye getirmeyi

amaçlayan feminizm çalışmalarının neden hala olması istenilen noktaya ulaşmadığını anlamak mümkündür. Çünkü cinsiyete dair bu dengeyi değiştirmek, kadınlara erkeği eşit varsaymak, esasında yaratılış sistemini değiştirmek gibidir, çok kolay değildir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet rollerinde erkeği ve kadını birbirine yaklaştırmak ancak kültürel ekolojinin esneyebileceği miktar kadardır. Nitekim yapılan modernleşme faaliyetleri ile, cinsiyete bağlı iş bölümü değişime uğramıştır. Bunu; temizlik, yemek yapmak gibi en temel işlerde, ailedeki bireylerin görev dağılımındaki kat edilen mesafede görmek mümkündür. Muhakkak ki bunda, kadının ekonomik güce kavuşması büyük etkidir. Bu hususta; toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında özellikle kadının ulaştırılması istenilen konumu belirlenirken, öncelikle gelecek nesillere kültürel değerler içerisinden hangilerinin miras bırakılacağına iyice düşünülüp karar verilmesi, atasözlerinin verdiği mesajların doğru bir şekilde anlaşılması ve değerlendirilmesi, kadın ve erkeğin rollerinin bütünleşmesi noktasında kapsamlı ve işlevsel bir yol haritasının oluşturulması önerilebilir.

Sonuç olarak; atasözleri, erkeğe ve kadına özgü toplumsal cinsiyet rollerinin tek tip haline getirilemeyeceğini, bu rollerin kültür dairesinde belirlendiğini ve kabul, tutum ve beklenti merkezinde öğrenilen bir dizi kalıp davranışlardan oluştuğunu ve bu davranışları, bireyin daha oyun çağında sosyo-kültürel yolla öğrenmeye başladığını göstermiştir. Cinsiyete özgü kültürel kimlik edinim inşasında kültürel örüntüleri oluşturucu ve aktarıcı özellik taşıyan atasözlerinin bu süreçte yapısalcı ve empoze edici bir işlevde olduğu görülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından destek ve teşekkür beyan edilmemiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

KAYNAKÇA

- Akbalık, E. (2013). Türk atasözlerinde cinsiyet algısı. *Dumlupınar Üniversitesi sosyal bilimler dergisi*. S. 36, 81-90.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Deyimler ve atasözleri, atasözleri sözlüğü 1*. İnkılâp.
- Aktaş, E. (2020). *Hakas atasözleri*. Kömen.

- Altın, K. Y. (2021). Kadın ve şeytan: Güney Sibirya sahası Türk halk anlatıları üzerine bir inceleme. *folklor/edebiyat*. 27(106): 129-146.
- Arıkoğlu, E. (2007). Hakas Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası edebiyat metinleri antolojisi*, C. 8, 262-266, AKMB.
- Asiltürk, B. (2004). Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde sevgilinin saçı. Emine Gürsoy Naskali (Ed.). *Saç kitabı*. 436-455, Kitabevi.
- Aşırov, A. (2007). Türkmenistan Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası edebiyat metinleri antolojisi*. C. 8, 199-212, AKMB.
- Avcı, C. (2020). Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyet tipolojisi üzerine bir inceleme. *TÜRÜK*. 8(22): 117-135.
- Aydın, N. (2018) Kız-kadın kimliğinin oluşumu ve kadına bakış bağlamında toplumsal algıya yön veren atasözleri. *SEFAD*. (39): 169-180.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun dört işlevi. (F. Çalış, Çev.) *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2*. (Ö. Oğuz, S. Gülçınar hzl.). 125-151, Geleneksel.
- Bayat, F. (2012). *Türk mitolojik sistemi II*. Ötüken.
- Bayrakdar, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden sembolik şiddet: Türk atasözleri ve deyimlerinde annelik-babalık cinsiyet rollerinin kültür kodlarına dayalı bir inceleme. *Sosyal araştırmalar ve davranış bilimleri dergisi*. 4(5): 96-112.
- Batur, Z. (2011). Atasözü ve deyimlerde kadın ve kadının sosyo-psikolojik özellikleri. *Turkish studies*. 6 (3): 577-584.
- Berk, S. A. (2021). Karaçay-Malkar atasözlerinde kadın. *Türk Dünyası incelemeleri dergisi*. 21/1 Yaz, 151-178.
- Berktaş, F. (2012). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. Metis.
- Bilton, T., B. Kevin, Jones P., Lawson T., Skinner D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008). *Sosyoloji*. (K. İnal, Çev.), Siyasal.
- Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler (BAAD)*. (2016). (M. Kaçalın hzl.) TDK.
- Cassirer, E. (2005). *Sembolik formlar felsefesi 1*, (M. Köktürk, Çev.). Hece.
- Ceylan, E. (1996). *Çuvaş atasözleri ve deyimleri*, *Çuvaşça-Türkçe/Türkçe-Çuvaşça sözlük*. Simurg.
- Connel, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. (C. Soydemir, Çev.), Ayrıntı.
- Çeneli, İ. (1985). Nogay atasözleri. *Türklük araştırmaları dergisi*. S. 1, 11-54.
- Çer, E., Şahin, E. (2016) Türkçenin sözvarlığını yansıtan atasözleri ve deyimlerde toplumsal cinsiyet. *Turkish studies*. 11(9): 175-192.
- Delaney, C. (2004). Türk toplumunda saçın anlamı. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Saç Kitabı*. 89-110, Kitabevi.
- Delaney, C. (2022). *Tohum ve toprak*. (S. Somuncuoğlu, A. Bora, Çev.), İletişim.
- Dilek, İ. (2007). Altay Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası edebiyat metinleri antolojisi*, C. 8, 248-256, AKMB.
- Doğan, L. (2014). *Türkmen atasözleri (Türkmen nakılları)*. Parafiks.
- Doğan, L. (2020). *Uygur atasözleri*. Paradigma.

- Duman, M. (2022). Toplumsal cinsiyet ve erkeklik çalışmaları açısından folklorun niteliği ve bir yöntem denemesi. *Folklor akademi dergisi*. C. 5, S. 2, 461-473.
- Durbilmez, B. (2018). Yozgat yöresinden derlenen atasözlerinin Divanu Lugatı't Türk ve Türk dünyasındaki benzerleri. *Türk Dünyası kültürü -1*. 147-175, Ötügen.
- Eliade, M. (2003), *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi 1, taş devrinden Eleusis Mysteria'larına*. (A. Berktaş, Çev.), Kabalcı.
- Ersöz, A. G. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet roller. *Gazi Türkiyat*. Bahar, S. 6, 167-181.
- Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *folklor/edebiyat*. 24(94):13-33.
- Gökçeoğlu, M. (1997). *Kıbrıs Türk atasözleri ve deyimler*. Galeri Kültür.
- Güngör, E. N. (2002). Türk atasözleri ve deyimlerinde “kadın”. I. *Türk Dünyası kadınlar kurultayı*. (İ. Gülsün hzl.). Türk yurdu.
- Hasan, H. (1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince kullanılan atasözleri ve deyimler*. TDK.
- Hünerli, B., Aktaş, E. (2021). *Kırımçak atasözleri (inceleme-metin)*. Paradigma.
- Hünerli, B., Aranut T (2022). *Gagauz atasözleri*. Paradigma.
- İnayet, A., Öger, A. (2009). Uygur Türklerinin mitolojik, dini ve tarihi kadın kahramanları üzerine. *Turkish studies*. 4(3): 1183-1198.
- İsmail, Z., Gümüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Kazak atasözleri*. Engin.
- Kılıç, M. (1996). *Türkçe açıklamalı Türkmen atasözleri, Türkmen folkloru*. Özsan.
- Kirişçiöğlu, F. (2007). *Saha (Yakut) Türklerinin atasözleri, inceleme-metin*. Nobel.
- Kurt, İ. (2012). *Türk atasözlerine psikolojik yaklaşımlar*. Akçağ.
- Mcelhinny, B. (2017). Sosyolengüistik ve dilbilimsel antropolojide toplumsal cinsiyeti kuramsallaştırmak (Muhammed Emin Yıldızlı, Çev.). *Kadın folkloru kuram ve yöntem üzerine yazılar*. Mehmet Ali Yolcu (Ed.), 251-288, Kömen.
- Musaoğlu, M., Gümüş M. (1995). *Türkçe açıklamalı Azerbaycan atasözleri*. Engin.
- Näzerşina, F. (2007). Başkurt Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası edebiyat metinleri antolojisi*, C. 8, 214-223, AKMB.
- Okray, Z. (2015). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadın imgesi. *Lefke Avrupa Üniversitesi sosyal bilimler dergisi*. 6(1): 93-102.
- Oy, A. (1972). *Tarih boyunca Türk atasözleri*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Özkan, B., Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkçede atasözü ve deyimler. *Turkish studies*. 6(3): 1133-1147.
- Özön, M. N. (1958). *Türk ata sözleri*. İnkılap.
- Öztopçu, K. (1992). *Uygur atasözleri ve deyimleri*. Doğu Türkistan Vakfı.
- Özdemir, N. (2017, 20-22 Mart 2015). Mizah ve toplumsal cinsiyet. *ODTÜ THBT toplumsal cinsiyet ve halk kültürü sempozyumu bildirileri*. 45-65, Ürün.
- Pekacar, Ç. (2006). *Kumuk Türklerinin atasözleri, inceleme-metin-dizinler*. Meyil.
- Qoyçumanov, I. C. (2007). Kırgızistan Türklerinin atasözleri. *Türk Dünyası edebiyat metinleri antolojisi*. C. 8, 168-191, AKMB.

- Schipper, M. (2019). *Bir kemikten bir söze//dünya atasözlerinde kadın*. (T. U. Belge, Nurkalp D. Çev.), Delidolu.
- Solmaz, E. (2019). Türkmen atasözlerinde kadın ve kadın algısı. *Türk Dünyası incelemeleri dergisi*. 19/2 Kış, 389-401.
- Şavk, Ü. Ç. (2002). Kırgız atasözleri. TDK.
- Şen, S.(2023). Kırgız Türkçesi atasözlerinde erkek imgesi. *Uluslararası Türkçe edebiyat kültür eğitim dergisi*. S. 12/2, 518-545.
- Tavkul, U. (2001). *Karaçay-Malkar atasözleri*. Kültür Bakanlığı.
- Tekin, F. (2019). *Kazan Tatarlarının halk anlatmalarında mitolojik unsurlar*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Tunç, E. (2021). Halk hikâyelerinde ataerkil bir ideoloji olarak “namus” ve erkek kimliğinin kurgulanmasında namus düşüncesinin üstlendiği işlevler üzerine. *Avrasya uluslararası araştırmalar dergisi*. 9(26): 11-33.
- Vatandaş, S. (2020). Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları bağlamında kadının medyada metalaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*. 13(36): 747-784.
- Yoldaşev, İ., Gümüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Özbek atasözleri*, Engin.